

17:de årg. 1914.

Februari.

N:r 1.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

Pris för årgång 6 kr.

Lösnummer af detta häfte kostar 1 kr. 75 öre.

LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP.

Prenumerationsanmälan.

Statsvetenskaplig Tidskrift utkommer under 1914 efter samma plan och under samma ledning som innevarande år.

Tidskriften skall, med undvikande af ett alltför strängt anlitage af den vetenskapliga framställningens yttre former, likväl städse söka meddela ett fullt vetenskapligt innehåll dels genom *uppsatser* i politik — detta ord taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels genom kortfattade *meddelanden* från hithörande områden. Tidskriften kommer dessutom att meddela kortare *anmärningar* och granskningar af nyttkommen statsvetenskaplig litteratur, hufvudsaktligen svensk men vid förekommande tillfälle äfven norsk och dansk.

Tidskriften vill för öfrigt, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet, och härutinnan vågar den ock hoppas på framgång, då från olika håll bidrag utlofvats eller eljest för framtiden ställts i utsikt af vårt lands mest framstående författare på statsvetenskapernas område.

Tidskriften kommer att redigeras af undertecknad med biträde af Fil. Kand. J. E. NILSSON (Adr.: Eslöf) såsom redaktionssekreterare.

Tidskriften utkommer i 5 häften om året, omfattande minst 20 ark. Prenumerationspriset blir såsom hittills 6 kr. för år. Lösa häften säljas i mån af tillgång till ett pris af c:a 50 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos «Redaktionen af Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund».

Eftertryck utan angifvande af källan förbjudes.

Lund i december 1913.

P. Fahlbeck.

Departementalreformen.

Ännu ett ord

Af

Professor P. Fahlbeck.

Tvenne förträffliga artiklar om departementalkommitténs förslag ha redan förekommit i denna tidskrift. Dess läsare torde betacka sig för mera af samma slag. Dock, sakens stora betydelse eller rättare den fara den innebär ursäktar, att den här åter tages till tals. Det skall ske i få ord.

Betänkandet har underkastats lagenlig granskning af verk och inrättningar, har vidlyftigt behandlats i pressen och äfven ett par gånger muntligen diskuterats i Stockholm. Härvid har, såvidt jag vet, — utom socialstyrelsen — endast förslaget upphofsmän och tillskyndare tagit detsamma i försvar. Alla andra ha ägnat det en öfvervägande omild kritik, utom hvad rör upprättandet af ett nytt departement, förening af vissa andra och åtskilligt till. De flesta ha uttalat en klar förkastelsedom öfver dess ledande tankar. Man kunde därför tycka, att någon fara för, att detta förslag skulle få reel betydelse ej borde förefinnas, samt att allt vidare tal därom vore som att ödsla krut på döda kråkor. Så skulle under andra förhållanden otvifvelaktigt vara fallet. Men förslaget harmonierar — helt visst utan sina upphofsmäns vetenskap eller afsikt — med vissa farliga tendenser i vår inre konstitutionella och politiska utveckling, tendenser om hvilka man på ledande håll icke synes vara medveten, men som just därför kunna spela oss det sprattet att obetänksamt antaga, hvad helst som går åt det hållet. Det gäller därför att vara på sin vakt.

Anledningen till kommitténs nedsättande var förslaget om regeringsrättens upprättande och de förändringar, som med an-

ledning däraf kunde befinnas lämpliga i fråga om indelning af departementen, arbetssättet inom dem samt ärendenas fördelning departementen emellan, hvarvid äfven skulle tillses, huruvida beträffande vissa ärenden annan ordning för deras beredning och afgörande än den nu gällande vore af förhållandena påkallad. Hvad kommitterade i följd häraf liksom på grund af åtskilliga riksdagsskrifvelser föreslagit rörande antalet departement och ärendenas fördelning mellan dem liksom beträffande Kungl. Maj:ts befrielse från en del småärenden, förbigå vi här alldeles. Det är de förslag, hvartill närmast uppdraget att granska arbetssättet inom departementen gifvit upphof, som påkalla uppmärksamheten. Dessa förslag mynna nämligen ut i en reform, som, om den genomfördes, skulle icke blott betänkligt omstöpa förvaltningen, som den närmast afser, utan jämväl avsevärdt inverka på författningen.

Reformen består uti att upphäfva det stora flertalet fristående ämbetsverk samt inhysa dem som kontor uti sina respektive departement. Samtidigt skulle föredragningen af regeringsärendena uti stadsrådsberedningen öfvertagas af de olika verkscheferna eller annan till verken hörande tjänsteman och ett nytt ämbete, generalsekreterarens, inrättas för arbetets öfvervakande till departementschefens hjälp. Och anledningen till denna reform, som med ett slag ströke ett streck öfver en hundraårig egen utveckling och egen erfarenhet? Omgång och dubbelarbete vid regeringsärendenas beredning och expediering. Och dessa ha åter sin grund däri, säga kommitterade, att den sakliga och den formella kunskapen icke finnas inom samma ämbetsverk, utan äro förlagda, den förra hos verken, den senare uti Kgl. Maj:ts kansli. Detta är den stora bristen, som behöfver afhjälpas. Och det sker bäst genom den föreslagna reformen.

Nu har emellertid den sakkunniga kritiken visat: 1) att dessa brister äro rena fantasier, i den utsträckning som kommitterade trott sig finna dem, 2) att, i den mån de verkligen förefinnas, de utan ringaste ändring uti bestående rätt och inrättningar kunna afhjälpas. Föreningen af saklig och formel sakkunskap kan utan omgång och dubbelarbete uppnås med det arbetssätt som nu råder. (Så med styrka bland andra Telegrafstyrelsen och Försäkringsinspektionen). Härmed är grunden undanryckt hela förslaget i denna

del. Ty första förutsättningen för en reform är ju, att det skall finnas behof af sådan. Föreligger ej det, så är allt reformerande af ondo. Det hade varit så mycket större skäl för herrar kommitterade att betänka detta, som enligt erinran i R. O. endast högst nödiga och nyttiga ändringar böra i grundlagarne företagas.

Emellertid, kommitterade ha tagit en sådan försiktighet med lätt hjärta. Men icke nog därmed, de ha för att råda bot mot de brister, de trott föreligga, icke nöjt sig med små och rimliga åtgärder. Liksom de öfverdrifvit dessa brister sjäfvä, ha de äfven gripit till storsläggan för deras afhjälpan och sålunda som sagdt föreslagit samtliga ämbetsverks inhysning, som afdelningar eller kontor uti departementen — utom beträffande Kammarkollegium, Statskontoret, Kammarrätten samt en del mindre anstalter. Det är denna kardinalpunkt uti kommitterades förslag, som gör det till hvad det är, och som ej kan nog starkt afvisas.

Denna nyhet, hvartill förebilden tyckes vara det i Preussen, rådande systemet, skulle med ett slag betaga ämbetsverken deras själfständiga ställning, i det att hela deras gärning såväl utredande som på egen hand beslutande komme att på nära håll öfvervakas och snart nog ledas af departementschefen. Kommitterade protesterade visserligen lifligt emot en sådan utveckling och uttala jämväl, att man lika gärna kunde vänta, att den sakkunnige verkshufven komme att leda ministern som omvänt. Med tanke på demokratiens pockande själfsäkerhet, hvars språkrör framtidens ministrar lära bli, om allt får utveckla sig som det vill, synes detta resonemang mer än lofligt optimistiskt. Par la force des choses skulle förvaltningen bli icke som hittills blott saklig utan tillika politisk. Ty det måste bli den oundvikliga följd af den intima förbindelsen mellan verken och departementschefen. Denne finge en hand öfver arbetet inom verket, som han ofelbart skulle använda till att leda det efter sina partipolitiska önsknings. Det blefve — för att tala med Telegrafstyrelsen — »en konstitutionelt oansvarig ministerstyrelse». Ty äfven det hör till detta reformförslags debetsida, att det gör den af konstitutionsutskottet utöfvade granskningsrätten än mera illusorisk än den nu — tack vare partipolitiken — redan är. Inga förbättringar i departemen-

tens arbetssätt — om eljest sådana stode att vinna genom denna reform — kunna uppväga den skada, som allt detta skulle innebära.

Denna skada inskränker sig emellertid icke till förvaltningen på antydtt sätt. Den skulle träffa äfven författningen, i det att en sådan ordning i fråga om ärendenas beredning skulle betaga konungen hvarje val vid besluts fattande. Han skulle aldrig få inför sig mer än en mening, likformigt framträdande i beredningens alla instanser, och därigenom faktiskt bli bunden. Men en sådan monarkens bundenhet är liktydig med hans eliminering ut ur statslifvet som själfständig faktor. Utvecklingen i England har visat, att det så går. Den närmaste vägen för denna utveckling var där statsrådsberedningen — samma inrättning som vi ha, färdig äfven här att användas för enahanda utveckling, om omständigheterna därför äro gynnsamma. Och det blefve i hög grad fallet med de reformer, som kommitterade föreslagit. Statsrådsberedningen skulle i verkligheten bli medelpunkten uti hela regeringssystemet, verkstaden där alla beslut utformades och begrundades. Kommitterade ha därför ock velat legalisera denna inrättning och gifva den fastare former — en omedveten konsekvens af hela deras arbete, men i och för sig ganska onödig, för att ej säga farlig.

Statsrådsberedningen är, säger Professor Reuterskiöld, en pärla uti den svenska författningen. Jag instämmer med honom häruti, så länge denna pärla förblifver i den anspråkslösa infattning, där den nu är. Ty här utför den en nödvändig och nyttig gärning — att bereda tillfälle till en förtrolig och detaljerad granskning af och diskussion öfver de ärenden, som skola inför Kungl. Maj:t i statsrådet föredragas och afgöras. Men föres statsrådsberedningen ut ur denna undangömda ställning, legaliseras och träder rent af i Kungl. Maj:ts stad och ställe, om också icke officiellt så reelt, då förvandlas den pärlan till en farlig stötesten, som vänder upp och ned på författningen och endast kommer olycka åstad. I England kunde på 1700-talet statsrådsberedningen förvandlas till en för folket och författningen lyckosam institution — kabinettet som ett mäktigt styrelseorgan. Historien repeterar sig emellertid aldrig. I våra dagars Sverige skulle statsrådsberedningens utveckling på liknande sätt blott ha den ena af de följder, som den i England

haft, nämligen konungens eliminering ur statslivet och förvandling till en gallionbild allenast på riksskeppet. Den andra statsrådets växt till en kraftfull styrande regeringsmakt skulle där emot utebli, och vi i stället för den åtrådda engelska parlamentarismen få den gamla svenska med frihetstidens regerande riksdag.

Naturligen ha kommittéerade icke ett ögonblick haft sådana tankar och syften med sina förslag. Tvärtom protestera de lifligt emot ministerstyrelse, som är den omedelbara konsekvensen utaf en utveckling i antydd riktning. Dock gäller denna protest hufvudsakligen den rätt oskyldiga administrativa ministerstyrelsen. Den långt viktigare politiska ha de icke tänkt på. Men detta bevisar blott, huru vådligt det är att utan djupgående statsrättsliga, historiska och politiska insikter ge sig på att reformera ett statskick som vårt. Detta preussiska system inympadt på 1809 års författning skulle totalt förvandla den och direkt leda till parlamentarism efter radikalaste snitt.

Det är häri den kanske största vådan ligger med detta förslag, såsom ovan anmärktes. Det arbetar vissa farliga tendenser i händerna och kan därigenom få opinionen för sig inom de kretsar, hos hvilka dessa tendenser äro förherrskande. Det skulle nämligen med ett slag realisera de drömmar om statsrådsstyrelse vid sidan om Konungen och parlamentarism, som försväfvade för tillfället maktägande såsom det rätta styrelsesättet. Konungen skulle uteslutas från allt verkligt inflytande på styrelsen, och man kunde så få en allsmäktig regering efter engelskt mönster — menar man. Hade denna tankegång och dessa önskemål den ringaste utsikt att förverkligas i sina *båda* moment, ej blott de, ena, konungens aflägsnande från affärerna, utan äfven det andra regeringens stärkande gent emot riksdagen, så kunde man till nöd finna sig uti en sådan utveckling. Men nu är det så långt ifrån fallet, att konungamaktens försvagande på antydt sätt ovillkorligen skulle ha till följd regeringens, d. v. s. statsrådets kapitulation inför riksdagen, och vi som nämndt hufvudstupa återvända till frihetstidens svenska parlamentarism, en regerande riksdag.

Det är en utaf de svåraste och mest olycksdiga illusioner, som nu inom radikala kretsar hyses, att regeringen-statsrådet skulle kunna, sedan konungens person trängts tillbaka, bli ett allsmäktigt kabinett liksom det engelska. Den hämtar stöd utom af egna önsknings af det förhållandet, att statsrådets nuvarande främste man, Exc. Staaff, tyckes med stor maktfullkomlighet kunna styra åtminstone det ena af de båda partier, hvarpå han stöder sig, samt att han i riksdagen lyckats hålla detta parti jämte socialisterna stramt samman uti flera vågsamma beslut (ss. betr. F-båten m. m.). Man tror, och främst sannolikt han själf, att så skall det kunna fortgå alltjämt. Men det är just häri det stora misstaget består. Vi ha icke långt ridit ännu med den allmänna rösträttens skaror. Dessa äro ännu ej varma i kläderna och känna ej fullt sin makt. Men det skall icke dröja länge, innan kunskapen härom går upp för dem, och då skola de nog veta att begagna sig af den.

Den svenska utskottsinnrättningen och den fria motionsrätten ifråga om anslag och bevillningar innehålla af författningen gifna utvägar att beherrska regeringen, som de nya männen nog skola veta att begagna sig af gentemot en ur deras egna led utgången eller på dem hvilande regering. De politiska åskådningarna inom dessa valmansgrupper fordra vidare det imperativa mandatet gentemot de närmaste förtroendemännen, riksdagsmännen. Steget till att begära detsamma af de högste förtroendemännen, ministerrarne, följer af sig själf. Ja, det är i grunden redan proklameradt af herr Staaff själf, när han fattar 1911 års vallöften som bindande för försvarsfrågans lösning. För öfrigt innebär hela hans politik till dato ett erkännande häraf. Den är på hvarje viktig punkt ss. i fråga om försvaret och förbudslagstiftningen blott ett eko af de meningar, som hysas af de nya väljarskarorna och annat småfolk. Det är en illusion, hvaråt kanske han själf liksom andra hemfallit, att han leder sitt parti. Man leder icke, då man blindt följer, hvad partiet vill. Blott beträffande de mera upplysta elementen inom det liberala partiet äger verkligen en ledning rum, i det att dessa hållas i lydno under den stora massan genom hotet att eljest vid nästa val vrakas. I sanning en af de underligaste och bedrägligaste företeelser i vårt politiska lif. Men

själf styres herr Staaff, redan af den stora breda väljarsvansen, på hvars röster han stöder sig. Det lär ock ej dröja länge, om det fortgår på detta sätt, innan denna svans omedelbart d. v. s. uti riksdagen skall veta att själf göra sin vilja gällande. Genom det imperativa mandatet styr den först riksdagsmännen, sedan regeringen. Den öppna omröstningen, som regeringen föreslår, skall påskynda denna utveckling. Och så ha vi i förstärkt form frihetstidens svaga regeringar och allsmäktiga riksdagar åter.

Icke trodde Arvid Horn, då han under några år med säker hand styrde land och rike, att makten så hastigt skulle förflyttas från Rådet till Ständerna. Herr Staaff lefver i en liknande illusion. Men den är så mycket mer obefogad, som partilifvet nu här gamla traditioner för sig och han själf är utpräglad partiman. Hvarje afsteg i denna del från 1809 års författning och hvarje inskränkning i konungens styrande makt leder ofelbart tillbaka till frihetstidens riksdagsvälde.

Men, trösta sig vännerna af en radikal parlamentarism, frihetstidens olyckor berodde på, att ständerna utgjordes förnämligast af ämbetsmän, och att ämbetsmannaståndet öfverhufvud var det styrande. Det förra är riktigt blott beträffande de två högre stånden, adel och präster. Och det senare, att ämbetsmannaståndet utgjorde den styrande klassen, kan icke räknas frihetstiden till skada, framför allt icke i jämförelse med nutiden. Ämbetsmannaståndet omfattade nämligen då det mesta af hvad det svenska folket ägde af bildning och begåfning. Frihetstidens styrande klasser utgjorde blomman af det svenska folket. Skulle nu samma styrelsesätt inträda, blefve de styrande den stora massan jämnstrukne och undermålige, hvilka utgöra majoriteten uti det svenska folket som i alla andra. Ett riksdagsvälde i nutiden måste därför bli frihetstidens mycket underlägset i afseende på de maktägandes personliga kvalifikationer. Den trösten, att de styrande nu icke blefve ämbetsmännen eller i allmänhet den högre bildningens män, är därför rakt ingen tröst, tvärtom en anledning till bekymmer.

Frihetstidens olyckor berodde helt och hållet af författningen. Ett riksdagsvälde är en olycka när som helst, men mest då yttre politiska förhållanden kräfvat en fast och kraftfull styrelse. Sverige

har efter ett århundrade af utrikespolitisk sömn åter väckts upp att taga vara på sig och sitt. Detta nya utrikespolitiska läge gör en utveckling mot parlamentarism hos oss så farlig. Tiden kräver mer än någonsin efter 1809, att den då gifna maktfördelningen mellan konung och riksdag, upprätthålles, och att kronan i konungens person förblir innehafvare af den styrande makten, så som författningen afser. Detta likar illa den personliga ärelystnaden hos de taburettpretendenter, som det fria politiska lifvet alltid framkallar. Men ett styrelsesätt är icke till för att tillfredsställa ett litet fåtals ärelystnad utan hela folkets välfärd. Och i närvarande tid, men ännu mer i den som stundar, vore ett parlamentariskt styrelsesätt af det slag, som man på radikalt håll drömmer om, för Sverige den största olycka.

Det är emedan departementalkommitténs förslag jämnar vägen för en utveckling i denna riktning, på samma gång som den för politik in uti förvaltningen, som vi opponerat oss emot den samma. Hvad kommittén i öfrigt föreslagit, och hvarmed vi här ej sysselsatt oss, däribland icke minst en nödig inskränkning uti de ärenden, som gå till Kungl. Maj:t, förtjänar otvifvelaktigt beaktande.

Samhället och den enskildes rätt till jordförbättringar.

Af

Amanuensen **Curt Rohtlieb.**

Att ett samhälles yttre och inre struktur kan härledas från dess naturliga och historiska förutsättningar är ej sällan ganska lätt att iakttaga. Men äfven i mera speciella rättsnormer och institutioner kunna ofta nog samhällets art och de för dess utveckling väsentliga faktorerna tydligt framträda. Förenta staternas af historiska traditioner obundna, efter stundens behof med nybyggarnas raska beslutsamhet hoptimrade statsskick röjer sig sålunda äfven i den borgerliga lagstiftningens detaljer, som utgör en profkarta af tillfälliga idéer och uppslag, hvilka knappast hinna växa ihop till ett följdriktigt system, innan nya omständigheter påkalla nya förändringar. Det kan exempelvis hända, att de af ett privat affärsföretag utsläppta obligationerna, om den ekonomiska situationen anses kräfva sådana mått och steg, fränkännas den rätt, som från början tillförsäkrats dem och som enligt europeisk uppfattning ej kan upphäfvas. Också den straffrätt, som de hastigt tillväxande människoanhopningarna i yttersta västern bestått sig, har varit af ett säreget slag med lynchning som det viktigaste rättsinstitutet. Hur helt annorlunda framträder ej det aristokratiska och individualistiska Englands skaplynne redan i en sådan detalj, som den nästan under alla omständigheter respekterade fridlysningen af hemmet!

Hos oss har den jordägande klassen varit samhällets konstitutiva element och satt sin prägel äfven på sådana detaljer af

lagstifningen som exempelvis aftalsläran. Förhållandet mellan jordägare och arrendator, arrendeaftalets ingående, aftalstiden och rätten till uppsägning hafva, om man ser saken rättshistoriskt, till sin gestaltning främst varit beroende af jordägarnas sociala roll inom rättssamhället. Detta framträder ännu tydligare i ägarens rätt till de förbättringar, som å utarrenderad jord eller tillhörande byggnader verkställts af arrendatorn. Samma faktorer, som varit bestämmande för hela samhällets danande och struktur allt intill vår tid, afspegla sig sålunda med öfverraskande tydlighet äfven i många rent privaträttsliga institutioner.

Fråga kan emellertid blifva, om sådana institutioner fortfarande motsvara samhällslifvets behof eller om de ej påkalla en jämkning till bättre öfverensstämmelse med de idéer, som redan ingått såsom integrerande i den allmänna rättsuppfattningen. Hvad som här skall bli föremål för en kort undersökning är jordägarens rätt på ett speciellt område, nämligen i fråga om förbättringar å utarrenderad jord, samt den omformning af samma rätt, som jämsides med den samhällseliga utvecklingen i dess helhet ägt rum och som nu ytterligare synes fortskrida. Frågan har sålunda ej blott teoretiskt utan äfven aktuellt praktiskt intresse.

Den drifvande kraften i antydda utveckling har varit arrendatorns eller brukarens anspråk att tillgodonjuta frukten af det arbete han själf nedlagt å jorden, och innebörden af denna sträfvan måste därför först i korthet undersökas.

Såsom ett axiom har uppställts, ej blott af den klassiska socialismen, utan äfven af reformvänner från andra läger, den fordran, att enhvar af de i den samhällseliga produktionen deltagande faktorerna skulle äga tillgodoräkna sig den andel i produktionen, som motsvarade dess insats däri. Att denna sats lika litet som andra abstraktioner ej utan väsentliga modifikationer blir praktiskt brukbar, inskränker visserligen, men upphäfver ej i och för sig dess principiella betydelse.

Det är emellertid egentligen blott arbetet, vars målsmän för närvarande ställa kraf på ändrad fördelning af produktionen. De gamla teorierna, från tiden före genombrottet af en historisk samhällsforskning, om medfödda och naturliga rättigheter hafva därvid i viss mån left upp och fått nytt innehåll. Detta gäller dock

mera teorierna om de *ekonomiska* än om de *politiska* rättigheterna, hvilka senare under händelsernas gång förlorat åtskilligt af sitt forna värde. I samma mån de realiserats ha de tydligen mist sin dragningskraft och upphört att väcka intresse — é longinquo major reverentia.

Ehuru den rättsfilosofiska motiveringen väsentligen varit gemensam för såväl de politiska som de ekonomiska grundrättigheterna¹ hafva emellertid de senare, såsom antytts, med ny deduktion och gestaltning vunnit ökad aktualitet. Man kan i fråga om dem med Anton Menger² skilja mellan tre arter af ekonomiska grundrättigheter, rätt till arbetets fulla afkastning, rätt till existens eller existensmedel samt rätt till arbete. Sistnämnda rätt, som i flera länders lagstiftning vunnit ett åtminstone nominellt erkännande, afser närmare bestämdt rätt till ett med normal arbetslön betaladt arbete och är alltså en något utvidgad rätt till existens. Det är dock den första af dessa rättigheter, som kommit att spela någon framträdande roll under dikussionen om fördelningsproblemet. Menger själf står emellertid i ej oväsentlig grad kvar på en äldre ohistorisk ståndpunkt, i det att han vid realiserandet af vissa kategoriska rättspostulat fullständigt underskattar betydelsen af utvecklingens kontinuitet. Det är också endast som den konsekventaste och klaraste af den rådande produktionsfördelningens granskare eller vedersakare, som han i detta sammanhang här citerats.

Rätten till fulla afkastningen af arbetet torde först hafva blifvit vetenskapligt framställd år 1793 af den anarkistiske och socialistiske teoretikern William Godwin. Både på socialistiska och anarkistiska program har denna rättighet senare figurerat som en stående trosartikel. Något monopol till denna programpunkt hafva dessa dock ej fått erkännande på; själfva grundtanken har i olika former dykt upp hos forskare af vitt skilda riktningar och har sålunda äfven råkat i betydligt förnämre sällskap. Som vanligt i dylika fall har densamma därvid förlorat åtskilligt af sin himlastormande karaktär och kan numera betraktas som en god borgerlig sats. Och hvad mera är, den bottnar i en uppfattning, som

¹ Typisk är den af Fourier m. fl. begagnade argumenteringen för dessa rättigheter såsom härledda från ett antaget naturtillstånd.

² Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag 1891, s. 6 o. fl.

så tillvida är synnerligen allmänmänsklig, att den återfinnes under vidt skilda tider och kulturtillstånd. Aristoteles exempelvis betraktar arbetarens rätt till sin arbetsprodukt såsom själfklar. I Salomos ordspråk uttryckes den pregnant på flera ställen. Den romerska rättsdoktrinen hade upptagit och i vissa afseenden drifvit samma uppfattning till det yttersta. Såväl den antika doktrinen som glossatorerna och deras efterföljare drefvo ifrågavarande tanke ända därhän, att ej ens skatt ansågs kunna utkrävas, såvida ej den skattebetalande tillförsäkrades förmåner (rättsskydd, förbättrade vägar etc.) till motsvarande värde; hvad därtill ej åtgick borde t. o. m. återbäras, ansåg man, och staten uppbar blott ersättning för sin nyttiga verksamhet¹. Tanken i fråga torde väl för öfrigt knappt vara främmande för någon tid.

Allt detta skulle dock föga betyda, om ej den äfven funnit positiva uttryck i samhällslifvet. I själfva verket tenderar efter allt att döma rättsuppfattningen för närvarande i alla samhällets lager att praktiskt erkänna rätten för en hvar att, i den mån frukten af hans arbete kan kvantitativt bestämmas, tillförsäkra honom ett värde, som frånsedt det afdrag samhället gör anspråk på, svarar mot hans arbete. Ej blott abetarrörelsen, oberoende om den har socialistisk anstrykning eller ej, utgör ett tydligt bevis härför. Och det är att märka, att ej ens den mot dessa eller andra rörelser med ur ekonomisk synpunkt likartadt innehåll riktade kritiken i regel principielt förnekar utgångspunkten; rätt till afkastningen af eget arbete. Kritiken ter sig nästan undantagslöst begränsad till att afse möjligheten och sättet för rättighetens realiserande.

I grunden har rätten till arbetsafkastningen en tydlig släktskap med en annan af det bestående samhällets hörnstenar, hvars betydelse från konservativt håll ständigt framhålles, äganderätten. Till sin verkan såsom incitament för produktionen kan säkerligen rätten till arbetsafkastningen tillmätas långt större betydelse än äganderätten. Utan tvifvel förtjänar därför principen långt större intresse ur social synpunkt än ur rättsfilosofisk. Samhällsproduktionen bildar nämligen ett sammanhängande helt och kan betrak-

¹ Axel Nielsen, Den tyske kameralvidenskabs opstaaen i det 17. aarhundrede, ss. 34, 44, 57 och passim.

tas såsom ett system af bytesakter, genom hvilka hvarje individ omsätter antingen sin arbetskraft mot arbetslön eller disponibla nyttigheter mot andra med högre (subjektivt) värde. Hans ande vid fördelningen blir då beroende ej af det totala resultatet af hans verksamhet, utan af dennas gränsnytta. Detta betraktelsesätt¹ har utan tvifvel tagit fasta på ett väsentligt och karaktäristiskt drag hos allt samhällslif. En konsekvens af samma uppfattning blir emellertid, att hvarje individ ej har någon ekonomisk rätt till annat än till hvad han genom sin arbetskrafts bytesvärde förvärfvat eller kan förvärfva. Då emellertid allt bytesvärde beror på tillgång och efterfrågan, evalveras enligt antydda betraktelsesätt den ponerade rättigheten till den (fysiska) produkten af arbetet till att omfatta allenast den del af samhällsproduktionen, hvaraf man med hänsyn till rådande konjunkturer kan komma i besittning. Försök att på annat sätt deduktivt bestämma producenternas rätt till den färdiga produktens värde hafva dock ej fattats. Fourier exempelvis räknade ut, att af detta värde borde $\frac{4}{12}$ tillfalla kapitalet, $\frac{5}{12}$ arbetet och $\frac{3}{12}$ »talangen» (arbetsledaren?),² men dylika försök locka ej till efterföljd.

Ett grundväsentligt fel i dessa radikalt rationella system är att vilja betrakta ifrågavarande princip såsom något absolut och i världsordningen gifvet. Ingenting är nämligen lättare än att påvisa de upprörande och absurda konsekvenserna häraf. Om hvarje arbetande får hela produkten af sitt arbete, hvad blir öfver för åldringar och sjuka? Och för de späda barnen, om ingen frivilligt underhåller dem? Med skäl har man därför betecknat denna rätt i dess yttersta konsekvenser såsom oförenlig med samhällsordningen³. Den måste naturligen liksom all annan rätt tilläggas blott relativ giltighet. För dess fixering i lag är tydligen samhällets egna behof afgörande.

¹ Jfr K. Wicksell, Föreläsningar i nationalekonomi, första delen, teoretisk nationalekonomi, ss. 138 och ff. Synpunkten har utvecklats ej blott af den österrikiska skolan (Böhm v. Bawerk m. fl.) utan äfven af andra såsom Walras och A. Marshall (Principles of Economics, 1910 ss. 666 och ff.).

² Anton Menger, anf. arb., s. 66.

³ Denna sats har på ett utförligt och öfvertygande sätt utvecklats af bl. a. Prof. G. Cassel (Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag, Göttingen 1900), som framhåller, att ej ens samhället i dess helhet kan förfoga öfver

Till sin hufvuddel är fördelningsproblemet af rent ekonomisk art. Fördelningen af den samfällida produkten är, såsom nyss antyds, resultatet af en byteskamp, där den ekonomiskt starkare måste vinna lejonparten. Fördelningsproblemet plägar därför ej heller behandlas ur juridisk synpunkt. Visserligen behärskas hela striden om fördelningsproblemet af den mer eller mindre oreflekterade fordran på rätten till fulla arbetsprodukten, men den moderna litteraturen om produktionens fördelning har dock af lätt begripliga skäl mera sysselsatt sig med fördelningens faktiska förlopp än med rättsgrunden för fördelningen. Staten har bland annat genom arbetarlagstiftning och lönepolitik sökt påverka fördelningen i önskad riktning.

Samhällsproduktionen är emellertid alldeles för komplicerad för att man skall kunna följa och till resultatet angifva den enskildes insats däri, så fort produktionen öfverskridit det mest primitiva stadiet. Svårigheten att uppskatta den enskildes insats i produktionen och sträfvan att i möjligaste mån realisera hans därpå grundade rättsanspråk utgöra därför de båda poler, som omsluta antydda problem. Först om denna rätt är möjlig att realisera, kan frågan om sättet härför på allvar diskuteras. Att fastställa den enskildes insats i produktionen torde emellertid äfven i vårt samhällsskick kunna ske inom ett begränsadt område och under en förutsättning. Det fysiska sambandet mellan producentens verksamhet och den färdiga produkten måste causaliter kunna påvisas. Detta kan naturligen äfven ske indirekt därigenom att man vid samverkan mellan två rättssubjekt följer A:s andel i produktionen samt därifrån sluter, att återstoden tillkommer B. eller vid samverkan mellan tre rättssubjekt påvisar den A och B gemensamt tillkommande andelen samt tillerkänner C. återstoden¹. Där ett sådant påvisande ej kan ske, yttrar sig principen om rätt till fulla afkastningen af hvarje producents verksamhet blott såsom en på sannolikhets-skäl eller maktspråk stödd fordran.

hela den årliga arbetsprodukten (anf. arb., s. 96 och ff.) Jfr Axel Nielsen, Forholdet mellem nationaløkonomiens teori og politik, ss. 33 o. ff., där såsom afgörande för produktionens fördelning anges vederbörandes betydelse för samhället.

¹ Ang. denna »residualinkomst» och förutsättningarna för antydda metod se J. Warming, Arbejdsløn og Rente, ss. 17 och ff.

De fall, där ett exakt särskiljande af de olika rättssubjektens insats i produktionen är möjligt och som sålunda påkalla lagstiftningens uppmärksamhet, äro emellertid långt vanligare än man föreställer sig.

Ett sådant, redan af Adam Smith framhållet¹ exempel, är insamlandet af vid hafsstränderna förekommande brokiga stenar eller andra i sig själf värdelösa men säljbara föremål, res nullius, hvarigenom ju värden skapas utan medverkan af andra produktionsfaktorer än arbete. Mera praktiskt intresse ha de fall, då de olika produktionsfaktorerna samlats hos ett rättssubjekt, t. ex. en handverkare med egna redskap och råämnen, en jordägare med eget kapital o. s. v. Om två produktionsfaktorer, exempelvis arbete och kapital, äro förenade på en hand, blir det sålunda fråga blott om fördelningen mellan två rättssubjekt. I fråga om vissa produktionsformer, där den enskildes insats icke förlorats ur sikte, kan därför arbetarens anspråk noggrannare bestämmas. I dessa fall kan ock, därest man fattar principen om arbetarens rätt till arbetets fulla afkastning såsom en i samhällsutvecklingen verksam kraft, hvars berättigande i hufvudsak måtte erkännas, lagstiftningen i detta syfte ingripa. *En sådan produktionsform är det mindre jordbruket, som bedrifves utan arbetsdelning men på arrenderad jord.*

Under det att eljest fördelningsproblemets lösning, där staten öfver hufvud ägnar den någon uppmärksamhet, endast indirekt kan påverkas af lagstiftningen, blir i sistberörda fall, där anspråken å ömse sidor exakt kunna bestämmas och konflikten reduceras till en rent civilrättslig fråga, en långt enklare lösning möjlig än man i allmänhet observerat.

Ehuru nämligen brukaren af arrenderad jord alltid blott under samverkan med annat rättssubjekt, jordägaren, är verksam såsom producent, måste likväl, om hans arrendeafgift betraktas såsom ekvivalent för jordägarens andel och han i öfrigt ej behöfver medverkan från annat främmande rättssubjekt, hela återstående produkten, såväl afkastningen som förbättringar å fastigheten, anses² härröra från hans egen verksamhet. Måhända kunde

¹ Folkens välförstånd, öfversatt af E. Sommarin 1909, sid. 32.

² Här kommer naturligen ej den s. k. oförtjänta värdestegringen i betraktande.

man invända, att bland de af jordägaren för hans insats i produktionen betingade förmånerna inginge att kostsnadsfritt få öfvertaga den med jorden förenade arbetsprodukten, d. v. s. förbättringar å jorden och byggnader. Men då arrendatorn faktiskt blott undantagsvis låter jordägaren komma i åtnjutande af en sådan förmån, gör väl jordägaren sig sällan eller aldrig vid arrendeaftalets ingående räkning därpå. Att grunda jordägarnas rätt härvidlag på något tyst villkor i aftalet, måste därför betecknas såsom en ren fiktion. Det i arrendeaftalen så vanliga villkoret, att fastigheten skall öfverlämnas i det skick den vid tillträdet finnes, är tydligen oförenligt med en sådan fiktion. Att jordägaren, som till fullo godtgjorts för sin andel i produktionen, skulle äga något anspråk att komma i åtnjutande af å fastigheten nedlagda förbättringar, måste, om man håller sig till nyss antydda synpunkter, förefalla orimligt. Lagstiftningens ståndpunkt är som bekant motsatt, i det att samma princip, som under inflytande af både den romerska rätten och modern rättsuppfattning allt konsekventare genomförts på andra områden, af historiska orsaker ej vunnit beaktande i fråga om fast egendom, ett område, där lagstiftningen väl i regel är konservativast.

Sedan vi sålunda skärskådat den teoretiska möjligheten att inom ett visst produktionsområde direkt åstadkomma en fördelning af produktionen enligt principen om rätten till produkten af det egna arbetet¹, öfvergå vi till lagstiftningens faktiska ställning inför samma problem.

Sedan gammalt har lagstiftningen principiellt förvägrat brukare rätt till ersättning för förbättringar eller byggnader å annans fastighet, därest anspråket ej grundat sig på uttryckligt aftal. Hvad som kan bortflyttas, får brukaren taga med sig — eller öfverlåta till det pris jordägaren behagar betala. De med jorden oskiljaktigt förenade förbättringar öfvergå utan vidare i jordägarens förmögenhetssfär. Häri har ofta nog förmenats ligga ett bevis för den känsla för äganderättens helgd, som ansetts känneteckna vårt folk, en förklaring, som kanske ej är fullt uttömmande. Tager man

¹ Ang. de vid denna principens tillämpning nödvändiga restriktionerna, hvilka ofvan blott antydts, hänvisas till G. Cassels anf. arb.

i betraktande arrendatorns tämligen osäkra rätt till de af honom uppförda byggnaderna, torde för öfrigt äganderättens helgd härvidlag befinnas föga utvecklad. Mera i öfverensstämmelse med ett rättshistoriskt betraktelsesätt är säkerligen den uppfattningen, att ifrågavarande rättsnormer allt ifrån sin början varit ett uttryck af faktiska maktförhållanden.

Vårt äldre samhälle bestod hufvudsakligen af jordägande bönder, hvilkas ställning både privaträttsligt, socialt och politiskt berodde just på deras äganderätt till jord. Hufvuddelen af landskapslagarnas förmögenhetsrätt handlar ock om rätten till jord, och såvidt man af våra äldsta domböcker kan se, utgjordes den öfvervägande delen af alla civilmål ännu vid medeltidens slut af jordatvister¹. Rörande sådana rättsförhållanden utvecklades tidigt lagstiftningen både i systematiskt och framför allt kasuistiskt hänseende. Den hade därför redan före uppkomsten af en arrendators- eller landbokklass en stadga och fullständighet, som konserverade den mot senare tillkomna samhällsklassers åskådningssätt. Till arrendatorns intressen tog därför lagstiftaren föga hänsyn. Ännu i 16 kap. af den gamla jordabalken, hvilken upphäfdes 1907, hette det, ej blott att köp bröt legostämma, utan äfven att om ägaren blef husvill och «tränger jord sin — — — själf nyttja» brukaren kunde uppsägas före den aftalade tiden. Ägarens subjektiva behof kunde alltså vara tillräcklig grund att häfva aftalet. Detta i skarp motsats till hvad som gällde och gäller om aftal i allmänhet. Att lagstiftaren sedan gammalt äfven på många andra sätt gjorde skillnad mellan den besutna och den lösa befolkningen, framgår för öfrigt af äldre stadganden om laga försvar m. m. Ett kostligt exempel på samma uppfattning erbjuder äfven det kuriösa tillägg till den äldre Västgötalagen, hvilket betecknats med namnet lekarerätten. För kringstrykande folk, som spelmän, rekommenderas där som bekant en synnerligen drastisk behandling, om de ge sig i tvist med hyggligt bofast folk.

Under de närmaste århundradena efter landskapslagarnas tillkomst, då arrende- eller landboupplåtelser synes hafva blifvit

¹ I exempelvis de af svenska fornskriftsällskapet (häfte 132) utgifna lagmansdomböckerna för Upland åren 1490—1494 är jordatvisternas antal mer än $\frac{3}{4}$ af alla civila mål.

något vanligare, försämrades landbons ställning ytterligare. Därtill bidrog särskildt uppfattningen, att utom kyrkan och kronan blott ägare af frälsejord kunde upplåta jord till landbor¹, hvarigenom den sociala skillnaden mellan jordägare och brukare tydligen blef än skarpare. Den gamla grundsatsen, att landbon skulle lämna ifrån sig gården i samma skick förändrades hvarken till det bättre eller sämre genom Magnus Erikssons landslag. Kristoffers landslag däremot ålägger landbon en ganska vidsträckt skyldighet att förbättra fastigheten. Landbon skulle »åter antvarda jordäganden godset bättre och ej värre och färdigare både med husom och gärdesgårdar, och bygga åtminstone hvar år till en half mark af nyo».

Det var denna grundsats, som fortfarande gällde, när man i slutet af 1600-talet skred till omarbetande af lagstiftningen i dess helhet. Då såsom nämnt, lagstiftningen angående landbo fått sitt innehåll bestämdt af dennes socialt underlägsna ställning, ansågs den ej tillämplig vid arrende af större jordagods. Beträffande detta utvecklade sig en särskild praxis, som betraktade jordägaren och arrendatorn såsom i hufvudsak jämställda kontrahenter. En följd af denna söndring mellan större arrendatorer och landbor var, att de senares intressen blefvo än svagare företrädade gentemot jordägarens sträfvan att pålägga dem nya skyldigheter. Den redan i Kristoffers landslag föreskrifna skyldigheten för landbon att ej blott vidmakthålla utan äfven bättra fastigheten reglerades närmare genom flera författningar, af hvilka 1681 års husesynsordning utgjorde slutstenen. Enligt denna skulle landbon dels *bygga och laga nödiga hus* enligt viss närmare angifven årsberäkning samt lägga nytt tak, uppsätta ny gärdesgård och gräfva nya diken, allt årligen till vissa mått, dels ock *verkställa nyodling, om tillfälle därtill gafs*. I samma riktning gingo de tidigare förslag till Bygginga Balk, hvilka utgjorde förarbeten till 1734 års lag. Enligt 1692 års förslag till B. B.² skulle åbor och landbor, *där skog och betesmark ej skadades, hvar år upptaga ett spannland till åker eller äng, eller nästa år upprödja hvad som brustit, till dess så mycket åker och äng blifvit upptaget, som kunde häfdas och brukas, hvar-*

¹ Förslag till jordabalk, I, ss. 339 och 341.

² W. Sjögren, Förarbeten till Sveriges rikes lag, IV s. 278 (kap. 11, § 1).

jämte äfven nydikning och gärdesstängning påbjöds. I fråga om byggnader med tillbehör lämnas än mera detaljerade föreskrifter¹, som likaledes belastade brukaren med afsevärda förpliktelser till jordägarens förmån. Syftet är konsekvent fastigheternas förbättrande, och som norm för landbons skyldighet tages ej fastighetens skick vid tillträdet, utan, med vissa modifikation, bruk och uppfattning i orten rörande fastigheters häfd och byggnad. I 1694 och 1713 års förslag till B. B. återfinnes samma grundsatser utan väsentliga tillägg eller ändringar. 1723 års förslag gör däri den modifikationen, att landbon till åker eller äng blott skulle efter handen upptaga och upprödja så mycket som behöfdes och väl kunde häfdas och brukas². I 1728 års förslag preciseras visserligen ånyo hans nyodlingsskyldighet till åtminstone ett spannländ på helt hemman, men samma skyldighet i dess helhet inträder blott »där så lägenhet är».³ Däri torde ligga en afsevärd eftergift till landbons förmån. I 1731 års förslag har slutligen hvarje bestämdt mått för nyodlingsskyldigheten bortfallit, hvaremot sistberörda förbehåll det oakadt kvarstår.⁴ Denna ståndpunkt intog äfven 1734 års lag, som ifråga om skyldigheten att verkställa dikning, gärdesstängning, nybyggnad och takläggning upptagit principerna från 1681 års husesynsordning. Man kan här iakttaga, huru den äldre strängare åskådningen så småningom får vika, i samma mån större hänsyn tages till landbon. Otvifvelaktigt står detta i sammanhang med tillväxten såväl i numerär som i social betydelse af brukarklassen i dess helhet.

Beträffande brukarens rätt till ersättning för förbättringar kvarstod lagen principiellt på samma ståndpunkt ända till 1907, och i detta stycke gällde samma normer för landbor och större arrendatorer som för torpare. I praxis har dock efterhand arrendatorns skyldigheter inskränkts till att vidmakthålla egendomen i det skick den mottagits. Jämsides med denna praxis undergick brukareklassen i dess helhet en kraftig utveckling, som vad torpar-

¹ Förarbeten till Sveriges rikets lag IV ss. 274 (kap. 6) och 307—310 (kap. 31).

² Sist anf. arb., VI, s. 175 (kap. 10, § 1).

³ Sist anf. arb., VI, s. 210 (kap. 10, § 1).

⁴ Sist anf. arb., VI, s. 238 (kap. 6, § 1).

klassen särskildt angår, tog sig uttryck däri, att denna klass under tidrymden 1751—1860 mer än tredubblades¹. Ett korrektiv mot lagens stränghet låg dock i den omständigheten, att själfva arrendesumman säkerligen i regel, med hänsyn till arrendatorns osäkra ställning, höll sig vid lägre belopp, än annars varit fallet. Att åter hans företagsamhet genom hans osäkra ställning förlamades, ansågs länge ej komma lagstiftaren vid.

En motsatt ståndpunkt intager emellertid lagberedningen 1905. Principiellt anger beredningen² såsom syftet vid lagstiftning om arrende befordrandet af jordbrukets utveckling, en grundsats, som dock tillämpats synnerligen försiktigt. Såsom ett medel att befordra jordbrukets utveckling angifver den vidare att tillförsäkra arrendatorn ersättning för förbättringar å fastigheten, en anslutning alltså till principen att tillförsäkra arbetaren rätt till arbetsafkastningen. Åtskilliga betänkligheter, främst svårigheten för jordägaren i vårt kapitalfattiga land att komma ut med lösenbeloppet, afhöll den dock från att draga mer än ganska försiktiga konsekvenser ur sistnämnda princip. Vissheten om det kompakta motstånd, som ett radikalare förslag skulle möta i Riksdagen, bidrog måhända ej så litet till resultatet. Det var egentligen endast tvänne restriktioner i den äldre grundsatsen, som lagberedningen föreslog och som i detta sammanhang förtjäna uppmärksamhet. Låter arrendatorn efter plan, som uppgjorts af statens landtbruksingenjör, å fastigheten verkställa täckdikning med användande af tegelrör, är jordägaren pliktig att till arrendatorn utgifva ersättning för så stor del af kostnaden, som motsvarar värdet af rören (kap. 2 § 17). Här föreligger alltså en viss men ganska inskränkt ersättningsskyldighet, som grundar sig icke på något aftal eller något medgifvande från jordägarens sida, utan blott på det faktum, att han kommer i åtnjutande af en ekonomisk förmån på brukarens bekostnad. — I § 10 föreslogs vidare, att om arrendatorn vid afträdandet visades hafva afhjälpt brist, som befunnits vid tillträdet, han därför ägde njuta godtgörelse af jordägaren. Att en fastighet i visst hänseende vore i underhålligt skick strede näm-

¹ Se emigrationsutredningens bilaga XI om torpar-, bäckstugu- och inhysesklasserna, sidorna 27—52.

² Förslag till jordabalk, I, ss. 87 och 88.

ligen både mot parternas och det allmännas intresse, och på jordägaren borde då ansvaret ligga för att fastigheten hölles i det skick, sed och uppfattning på orten kräfver.

Den lagstiftning, hvartill lagberedningens förslag gaf anledning, går emellertid ett godt stycke längre, än beredningen själf i tillämpningen af dess förutnämnda princip beträffande ersättning för byggnader och förbättringar. Häri kan utan tvifvel varnas ett symptom på tendenserna inom jordpolitiken hos oss. Det är rätten till produkten af det egna arbetet som vinner terräng under frågans fortsatta behandling. Lagberedningen afvisar uttryckligen tanken på att låta värdet af byggnader, planterade fruktträd, bärbuskar, prydnadsträd m. m., som brukaren hembjudit jordägaren, fastställas af skiljeman. Den söker t. o. m. bevisa, att en hembudsskyldighet med skiljeförfarande blott skulle försvåra en tillfredsställande uppgörelse¹. Såsom en följd af lagstiftningens ingripande befaras i stället, att jordägaren för skötseln af sin jord skulle anlita andra utvägar än arrende². I högsta domstolen däremot framhölls såsom påkalladt af billighet, att en arrendator skall kunna tillgodogöra sig de kostnader för byggnader, förbättringar m. m., som han utöfver hvad honom ålegat nedlagt å fastigheten. Å andra sidan anmärktes, att då ett borttagande af byggnader eller annat skulle minska fastighetens värde utan motsvarande vinst för brukaren, denna borde, vara skyldig hembjuda sådant åt jordägaren. Värdet borde, om enighet ej kunde uppnås, bestämmas af skiljemän. Den år 1907 antagna lagen om nyttjanderätt till fast egendom upptog ock (§ 18) dessa båda sist antydda grundsatser, om hembudsskyldighet och skiljemän, dock med det betydelsefulla tillägg, att, om jordägaren, efter hembud, ej vill lösa byggnader, fruktträd, bärbuskar, prydnadsträd m. m. eller inom viss tid ej förklarar sig villig därtill, arrendatorn äger bortföra hvad han påkostat³. Häri ligger utan tvifvel en seger både öfver det rena jordägarintresset och det rena arrendatorsintresset, en seger för det allmännas intresse.

¹ Jordabalken, I, ss. 129, 130.

² Jordabalken, I, s. 88.

³ De i §§ 14, 15 och 16 angifna undantagsfall kunna här förbigås. Jfr. Nytt jur. arkiv, afd. II, 1908, ss. 68—72.

För jordägaren lämnades dock en utväg öppen till missbruk af sin ställning. Då skiljemannaförfarandet förutsätter samtycke från jordägarens sida att alls lösa det hembjudna, kan denne genom hot om vägran härtill nedpressa arrendatorns anspråk på ersättning och sålunda med kringgående af skiljemannaförfarande, framtvunga enighet om ett värde, som i själfva verket ej motsvarar berättigade anspråk.

Ett ytterligare steg framåt har frågan förts genom lagen om arrende af viss jord å landet inom Norrland och Dalarne den 25 juni 1909.

Har arrendatorn genom nyodling eller annan jordförbättring än sådan, som afser bättrande af vid tillträdet anmärkta brister, på ett varaktigt sätt förökad fastighetens värde, är jordägaren skyldig ersätta honom härför, när fastigheten afträdes. Ett par viktiga förbehåll hafva dock gjorts. Ersättning för nyodling utgår ej, med mindre jordägaren lämnat skriftligt samtycke till nyodlingen eller arrendatorn anmält sin afsikt att odla samt därvid angifvit platsen och de ungefärliga gränserna för det tillämnade odlingsområdet äfvensom genom intyg af behörig person styrkt, att området lämpar sig för odling samt att odlingen är för fastigheten fördelaktig. Ersättningsbeloppet skall vidare beräknas efter fastighetens värdeökning vid afträdet, men får ej öfverstiga arbetskostnaden. Såsom redan af lagens titel framgår, är dess tillämpningsområde ganska begränsadt. Den afser blott arrende af sådan jord inom större delen af Norrland och Dalarne, som omfattar inrösningsjord till en vidd af minst 4 hektar¹. De förbättringar, som där förekomma, torde väl hufvudsakligen vara nyodlingar, vattenafledningar eller andra större företag, men blott i undantagsfall jordens bringande i hög kultur; nybyggnader förekomma naturligen äfven, men ej heller därvidlag äro anspråken så stora som i södra Sverige.

Det är därför ej i Norrland, som frågan om rätten till den egna arbetsprodukten varit mest brännande, och ej heller på de större brukningsdelarna. Det är tvärtom på de mindre brukningsdelarna i mellersta och södra Sverige, som detta problem varit af

¹ Ang. ytterligare förutsättningar för lagens tillämpning hänvisas till lagens ingress.

största praktiska betydelse. Genom den s. k. torpkommissionens den 6 maj 1911 afgifna betänkande har frågan kommit i ett nytt skede, som ur flera synpunkter förtjänar intresse.

Bland de orsaker, som torparklassens tillbakagång kan hänföras till, är särskildt att märka den förut skildrade lagstiftningen om rätten till förbättringar, som verkställas å annan tillhörig jord. Icke som om detta skulle vara den enda eller förnämsta orsaken. Den ekonomiska utvecklingen i dess helhet, öfvergången från naturalhushållning till penningehushållning, jordbrukets tidtals betryckta ställning och säkerligen äfven psykologiska orsaker hafva väl kraftigt bidragit till detta resultat, för hvilket statsmakterna alltförsent sökt råda bot. Men dessa sistnämnda orsaker äro nästan fullständigt oåtkomliga för direkt lagstiftning. Mycket kan måhända genom upplysning och ekonomiskt understöd göras, men hittills vunna erfarenheter och samhällsvetenskapens nuvarande ståndpunkt gifva i fråga om dessa senare orsaker knappast några säkra löften åtminstone för den närmaste framtiden. Jordägarens och brukarens ställning till de å jorden verkställda förbättringarna är däremot tydligen af rättslig natur, grundande sig icke på samhällslifvets ekonomiska lagar, utan på speciella lagstiftningsakter, som af statsmakterna kunna ändras. Detta gäller naturligen både större och smärre jordbruk, men har sin största betydelse på de senare. Då dessa framför allt äro hänvisade till intensivt jordbruk, och sådant just förutsätter kostsamma förbättringar af jord och byggnader, har den nuvarande lagstiftningen i ämnet, som afskräcker brukaren från alla utgifter i sådant syfte, verkat förlamande på torparklassen, som ju just omfattar de smärre nyttjanderättshafvarna. Teoretiskt kan denna fråga återföras till problemet om fördelningens inverkan på produktionen. Att den flitige och insiktsfulle tillförsäkras riklig andel af produktionen och i öfrigt gynnas, måste tydligen inverka stimulerande på hela produktionen. Den privata äganderätten visar häri sin sociala betydelse. Detsamma torde i än högre grad gälla rätten till den fulla arbetsprodukten, där densamma kan fixeras. Lagstiftningen har emellertid föga uppmärksammat de möjligheter den haft att inom ifrågavarande begränsade område genom direkt reglerande af fördelningen enligt rationella principer höja själfva produktionen. Att här är

fråga om produktion ej till direkt konsumtion utan af produktiva anläggningar, gör det allmännas intresse än mer påtagligt.

Torparna själfva, som icke genom någon organisation kunnat tillvarataga sina intressen, hafva helt naturligt haft ojämförligt svårare än t. ex. industriarbetarna att göra sina klagomål ifråga om fördelningen hörda, hvarför man varit tvungen att på ort och ställe taga reda på dessa. De omfattande undersökningar, som både genom emigrationsutredningens och torpkommissionens försorg utförts i sådant ändamål bestyrka kraftigt vikten af ifrågasatta lagstiftning. Från skilda orter har intygats, huru fördärligt det är, att torparen aldrig får ersättning för stängsel och odlingsarbeten; på andra ställen har klagats öfver att förbättringar blott haft till följd arrendebeloppets höjande, att i trakten nyodlingar på torpen ej förekommit på 20 år och att »ingenting vore att göra för förbättringar.» Att gällande lagstiftning verkligen allmänt uppfattas såsom ett hinder för torpens intensivare brukande torde sålunda få anses fastslaget¹. Hvad som förut yttrats om rätten till det egna arbetets afkastning såsom incitament för produktionen får här en slående bekräftelse.

På den ståndpunkten har ock torpkommissionen själf oförbehållsamt ställt sig. Dess förslag innehåller härutinnan följande nya stadganden, hvilka äro afsedda att ingå i lagen den 14 juni 1907 om nyttjanderätt till fast egendom, hafva i hufvudsak följande lydelse.

§ 14.

Är fastigheten dagsverkstorp eller annan under hufvudgård lydande lägenhet, å hvilken åbyggnaden ej tillhör arrendatorn, åligge det jordägaren att vid tillträdet tillhandahålla arrendatorn bostadshus och för jordbrukets bedrivande nödiga byggnader i brukbart skick samt att under arrendetiden ombesörja de för dessa byggnaders bibehållande i sådant skick erforderliga större reparationer; för skada, som arrendatorn vållat, svare dock denne. Brister jordägaren i hvad sålunda åligger honom, äge arrendatorn fordra att vid syn förelägges jordägaren viss tid, inom hvilken han skall hafva fullgjort arbetet, äfvensom beräknas den kostnad

¹ Se betänkande ang. torparklassens tillbakagång af den 6 maj 1911 sidor 134, 151, 152, 161, 167, 176, 180, 184, 186 och passim. Jfr ock emigrationsutredningens bygdeundersökningar öfver Sundals, Nordals och Valbo härader av Axel Brusevitz s. 63.

arbetet anses betinga. Utför jordägaren icke arbetet inom föreskrifven tid, äge arrendatorn, efter det sådant blifvit medelst syn utredt, utföra det i jordägarens ställe och, sedan det blifvit godkändt vid ny syn, undfå godtgörelse med det vid första synen fastställda belopp.

§ 17.

Är fastighet sådan lägenhet, som i 14 § andra stycket sägs, vare arrendatorn berättigad till ersättning jämväl för nyodling, trädgårdsanläggning och annan jordförbättring än sådan, som afser bättrande af brister efter ty i 10 § sägs, där fastighetens värde på varaktigt sätt ökats af sådan nyodling, anläggning eller jordförbättring; dock att ersättning för nyodling ej utgår, med mindre jordägaren lämnat skriftligt samtycke till nyodlingen, eller arrendatorn före dess företagande hos jordägaren anmält sin afsikt att odla samt därvid angifvit platsen och de ungefärliga gränserna för det tillämnade odlingsområdet äfvensom genom intyg af behörig person styrkt, att området lämpar sig för odling, samt att odlingen är för fastigheten fördelaktig. Behörig att utfärda sådant intyg är i statens eller hushållningssällskaps tjänst anställd landtbruksingenjör, agronom eller jordbrukskonsulent, landtmätaren i distriktet så ock annan, som Konungens befallningshafvande tillerkänt behörighet. Innan arrendatorn verkställer trädgårdsanläggning eller jordförbättring, låte han vid syn utreda fastighetens skick i hvad det tillämnade företaget afser.

Sådan ersättning, som i andra stycket af denna paragraf sägs, skall bestämmas när fastigheten afträdes och beräknas efter det ökade värde fastigheten till följd af nyodlingen, anläggningen eller jordförbättringen då kan anses äga; dock att ersättningen ej må öfverstiga den för arbetets utförande nödiga kostnad samt att om jordägaren med material, körslor eller eljest bidragit vid arbetets utförande, ersättningens belopp skall därefter jämkas.

Öfver detta förslag hafva infordrats utlåtande från samtliga hushållningssällskap och Kungl. Maj:ts befallningshafvande samt Landtbruksstyrelsen. Då dessa utlåtanden ej publicerats, måste de likväl här förbigås.

Den af torpkommissionen sålunda föreslagna utvidgade rätten till ersättning för förbättringar å jord och byggnader förtjänar intresse särskildt ur två synpunkter. Den utgör nämligen ett led i sträfvanerna för det mindre jordbrukets förbättrade ställ-

ning, varpå som bekant statsmakternas uppmärksamhet länge varit riktad. Och den innebär tillika ett förverkligande af tendensen att låta arbetaren, här brukaren, komma i åtnjutande af värdet af sin arbetsprodukt, hvarmed i detta sammanhang måste förstås ej blott de försålda och konsumerade produkter, utan äfven de med fastigheten förenade förbättringarna å jord och byggnader.

Vid den föreslagna rätten har dock fästats tvänne villkor, nämligen att fastighetens värde på varaktigt sätt ökats af sådan nyodling, anläggning eller jordförbättring samt att beträffande ersättning för nyodling jordägaren skall hafva lämnat skriftligt samtycke till nyodlingen eller arrendatorn hos honom anmält sin afsikt att odla samt därvid angifvit platsen och de ungefärliga gränserna för det tillämnade odlingsområdet äfvensom genom intyg af behörig person styrkt, att området lämpade sig för odling samt att odlingen vore för fastigheten fördelaktig.

Om sålunda räckvidden af själfva principen ansenligt inskränks, får man dock lämna det steg kommissionen velat taga allt erkännande, och man kan väl förstå, att kommissionen med hänsyn till sitt uppdrag ej har velat synas införa någon väsentligt ny grundsats i vår rätt, ehuru genom en sådan försiktighet väl snäfvare gränser dragits för dess reformnit. Villkoren har kommissionen motiverat hufvudsakligen genom hänvisning¹ till och citat af lagberedningen samt förut nämnda lag den 25 juni 1909, om arrende af viss jord å landet inom Norrland och Dalarne, med motiven därtill.

I fråga om lagberedningens af kommissionen citerade motiv är då till en början att märka, att de därpå byggda förslag först efter väsentlig ändring just uti ifrågavarande del upphöjts till lag. Äfven motiven torde då hafva förlorat en god del af sin beviskraft och aktuella betydelse. Vidare kan man anmärka, att lagberedningen icke kunde taga sikte speciellt på torparklassens rättsställning på samma sätt som vid en just för torparklassen afsedd speciallagstiftning bör ske. Lagberedningen, som alls ej haft att öfverväga några villkor motsvarande de två sistnämnda, har begränsat sitt resonemang till så allmänna principer, att man knappast kan bringa

¹ Förutnämnda betänkande ss. 106—109.

dessa i kontakt med nyssnämnda villkor, hvilkas formulering ju ock är af senare datum. Då lagberedningens motiv rikta sig mot hvarje ytterligare utsträckning af jordägarens ersättningsskyldighet (utföfver den af beredningen föreslagna) kan den visserligen med visst fog åberopas för hvarje begränsning af den vidsträcktare rättigheten, men den riktar sig i lika mån mot den af kommissionen föreslagna ersättningsskyldigheten som mot hvarje utsträckning af samma skyldighet.

Föga mer beviskraft har hänvisningen till 1909 års lag om arrende af viss jord å landet i Norrland och Dalarne. Såsom förut antydts, äro de naturliga och ekonomiska förhållandena där väsentligt olika mot i de trakter där hufvudmassan af jordtorp äro belägna. Endast i södra och mellersta Sverige är ett intensivt jordbruk möjligt, men där bör man ock uppmuntra ett sådant och ej förlama torparnas verksamhet i denna riktning genom andra inskränkningar i deras rätt till jordförbättringar än som äro absolut nödvändiga.

Hvad angår själfva beskaffenheten af de två villkor, som torpkommissionen föreslagit, så måste det första, att fastighetens värde skall hafva ökat på varaktigt sätt, betecknas som något sväfvande. I lag eller hittills varande praxis söker man förgäfvets efter ledning för att fixera begreppet »varaktig jordförbättring». Ej ens analogivis torde någon upplysning härom stå att vinna.

Men det finnes en mera principiell invändning mot själfva villkoret. Vidmakthållandet af en förbättring, hvilken som helst, kräfver nämligen, som bekant, inom landtbruket en ständigt fortsatt omvårdnad. Har jorden af en brukare bragts i hög kultur är förbättringen tydligen föga varaktig, därest den senare brukaren ej ständigt uppehåller och fortsätter odlingsarbetet på tjänligt sätt. För den senare brukaren utgör den förres förbättringsarbete dock städse en förmån, som han, tack vare sin föregångares odlingsflit, åtnjuter. Att då med hänsyn till blott hans egen möjligen inträffande bristande odlingsflit befria honom från att betala sin föregångares och sålunda inskränka dennes rätt med tanke på en annans eventuella försumlighet, detta förefaller verkligen föga rationellt. Annat blir förhållandet, därest förbättringen ej är

af den art, att det lönar sig att vidmakthålla densamma; då kan den föregående arbetet icke sägas hafva medfört någon *verklig förbättring*, och ersättning kan naturligen ej utgå.

Tydligt är vidare, att, om arrendatorn vill tillerkännas ersättning för förbättring, han måste förebringa tillräcklig bevisning om det genom hans arbete ökade värdet. För detta ändamål är i regel syn före och efter förbättringarnas vidtagande nödvändig. Men därmed har säkerligen tillräcklig garanti lämnats jordägaren mot skyldighet att betala för mindervärdiga förbättringar. Själf är arrendatorn utan tvifvel bäst i stånd att bedöma, hvar han med fördel kan anbringa sin arbetskraft, åtminstone om man från ser större odlingsföretag, hvarom här ju i regel ej är fråga. Använder han den illa, får han stå sitt kast. Att inskränka hans rörelsefrihet genom lag skulle säkerligen göra mer skada än gagn. Det föreslagna intyget »af behörig person» rörande områdets lämplighet för odling och nyttan däraf för fastigheten blir då allenast en onödig formalitet, som lätt kan gifva anledning till trakasserier. Jordägarens samtycke åter är visserligen, för den händelse skogsafverkning ingår i det planerade odlingsarbetet eller detta kan lända till skada för lägenheten eller stamfastigheten, en nödvändig förutsättning, och mot obehöriga röjnings- eller odlingsarbeten torde jordägaren genom strafflagens kap. 24 vara tillräckligt skyddad. Men att i annat fall fordra jordägarens samtycke, hvilket blefve nästan liktydigt med en utfästelse att lämna ersättning för arbetet, skulle göra de föreslagna stadgandena i ett flertal fall illusoriska. För sitt samtycke skulle nämligen jordägaren kunna uppställa villkor, exempelvis om ökad arrendeafgift, hvarigenom han på omvägar skulle skaffa sig ersättning för den godtgörelse han blefve skyldig utgifva. Med stöd af sin ekonomiskt starkare ställning och traditionens makt skulle han säkerligen fortfarande indirekt komma i åtnjutande af den förmån, som lagen ville tillerkänna brukaren, och lagens syfte skulle öfverkosas.

Beträffande storleken af ersättningen, som naturligen bör beräknas i första hand efter det ökade värdet af fastigheten när den afträdes, innehåller *finsk lag* i fråga om byggnaderna en be-

stämmelse¹, att ersättningen ej får öfverstiga den kostnad, som vid *legotidens slut* vore af nöden för arbetets utförande, en grundsats, som med hänsyn till landtbruksteknikens snabba framsteg kan vara af en viss betydelse. Motsvarande bestämmelse i det svenska förslaget talar blott om »den för arbetets utförande nödiga kostnad», utan att lämna anvisning huruvida fråga är om kostnaden vid tidpunkten för arbetets utförande eller vid jordägarens öfvertagande af jorden med förbättringar.

Att jordägarens underhållsskyldighet af å torpet redan befintliga byggnader måste bortfalla i och med hans rätt till förbättringar, kan synas såsom en nödvändig konsekvens af brukarens rätt till förbättringar. Otvifvelaktigt är äfven, att en sådan skyldighet utan motsvarande rätt ej kan grundas på arrendeförhållandet såsom sådant. Men då i ett flertal fall jordägaren lättare och med mindre kostnad än torparen kan fullgöra underhållet för byggnaden, torde det öfverensstämma med båda parternas intresse, att jordägaren åtager sig detta mot det vederlag, som ingår i arrendeafgiften, resp. dagsverksskyldigheten. Om denna grundsats bör ingå i lagstiftningen såsom en dispositiv rättsats, afsedd att supplerera arrendeaftalet, eller ej, detta blir då en smaksak.

Kvar står dock trots allt ännu den praktiskt sedt tungt vägande invändningen, att jordägaren måhända ej kan, ej har medel att ersätta brukaren för dennes förbättringar. Om detta i ett flertal fall skulle inträffa, vore tydligen brukarens rätt ej blott af föga värde, utan rent af till skada för hela torpar- och arrendatorsklassen. Jordägaren skulle då afskräckas från arrendeaftal af så betungande beskaffenhet och i stället, på sätt äfven lagberedningen befarat, anlita andra utvägar för skötseln af sin jord. Men kan ej en sådan form för ersättningsskyldighetens utgörande tänkas, att denna olägenhet kringgås eller åtminstone reduceras till ett minimum? I Finland har man försökt detta, efter hvad det vill synas, med god framgång. Förutnämnda förordning om lega af torp, landbolägenhet och backstuguområde, som för resten

¹ § 25 af förordningen den 12 mars 1909 om lega af torp, landbolägenhet och backstuguområde, hvilken i fråga om tryggande af brukarens rätt principiellt går vida längre än ofvan ifrågasatts.

i många delar blifvit skarpt klandrad, gifver jordägaren rätt¹ att såsom vederlag för de gjorda förbättringarna erbjuda brukaren förlängdt arrende på oförändrade villkor för så lång tid, som svarar mot förbättringarnas värde. För jordägaren är detta gifvetvis ingen ny eller alltför ovälkommen tunga, i hvarje fall ojämförligt lindrigare än kontant betalning till brukaren, och för brukaren kan denna förmån i regel anses lika värdefull och fruktbarande som kontanta penningar. Man torde här hafva uppnått en lycklig medelväg, hvars fördel något paradoxalt kan uttryckas så, att den förmögenhetsminskning jordägaren vidkännes väger vida mindre än den ökning som kommer brukaren till godo — subjektivt sedt. Kontinuiteten i besittningsförhållandena måste tydligen äfven stärkas genom denna utformning af ifrågavarande rättighet, en fördel, som ur allmän synpunkt ej bör underskattas. Ehuru för bestämmande af den arrendetid, som i värde skulle motsvara förbättringarna i fråga, enligt den finska lagen skall anlitas en särskild myndighet, legonämnden, och motsvarighet härtill hos oss saknas, skulle dock samma ändamål kunna vinnas exempelvis genom stadgande om skiljemän, där parterna ej enas. Vill brukaren ej alls gå in på att mottaga ersättningen i form af förlängdt arrendeaftat, kan det i regel ej anses såsom någon obillighet, att hela hans ersättningsanspråk då prekluderas. Och äfven om i undantagsfall brukare ej vore i stånd att tillgodogöra sig den sålunda erbjudna förmånen, innebär den nu föreslagna rätten till ersättning dock sådana fördelar för hela brukarklassen, att från brukarens synpunkt föga kan invändas mot en afsevärd lättnad af jordägarens skyldighet i berörda afseende.

För visso komma mot hvarje utsträckning af brukarens rätt, därest frågan blir än mera aktuell, invändningar att göras, på hvilka torpkommissionen ej haft anledning att närmare ingå. Motviljan mot en utsträckt användning af expropriation komma sålunda med all säkerhet att äfven i detta sammanhang taga sig uttryck, huru litet fog därför än i verkligheten finnes. Expropriationen innebär som bekant ett tvång att (i regel mot er-

¹ § 27 första stycket.

sättning) afstå sin egendom till annan¹. Det tvång, som en jordägare härvidlag skulle kunna utsättas för, vore däremot att öfvertaga annans egendom och detta mot godtgörelse, som aldrig kunde öfverstiga, men oftast måhända betydligt understege dess värde för honom (jordägaren). Med expropriation har följaktligen en brukares ersättningsrätt mot jordägaren alls ingenting att skaffa.

Med den konservativa natur, som utmärker all lagstiftning, afseende rätt till jord, öfverensstämmer det tydligen föga att mer än steg för steg tillämpa antydda grundsats, som redan lagberedningen åberopat, och som sedan genom norrlandslagen fått ökad tillämpning samt af torpkommissionen ytterligare förordats. Det nästa steget är säkerligen redan af behovet påkalladt för att häfva den nuvarande lagstiftningens förlamande inverkan åtminstone på den kännbaraste punkten, i fråga om torparklassen. Att för jordägaren skyldigheten i fråga till en början kan kännas obekväm, ligger i sakens natur, men i sista hand kommer äfven han att därpå få gagn. Konflikten mellan den arbetslösa inkomsten och det produktiva arbetet är nämligen i detta fall mer skenbar än verklig. I sista hand sammanfalla de två intressena i stort sedt, ehuru från individens synpunkt intresse-motsatsen måhända uppfattas såsom oförenlig.

De rättsgrundsatser, hvilkas utveckling vi här följt från det gammalsvenska bondesamhället till nutidens arbetare- och kapital-samhälle, äga, sedda i sitt organiska sammanhang, förutom sin praktiska betydelse, ett intresse, i viss mån likartadt med det konstvännen hyser inför ett byggnadsverk, där gotiska former skjuta upp invid romanska. Och nödvändigheten att fortsätta verket framträder efter en sådan öfverblick än klarare.

¹ Jfr. vidare A. Ernberg, Om expropriation såsom rättsligt begrepp, ss. 11 och ff.

Kritik af det seneste norske forslaget till lag om arbetstvister.

Af

D:r Hilding Barkman.

Den 29 sistlidne oktober undertecknades af vederbörande kommittéledamöter en till Norges storting ställd »Indstilling fra den av Arbeidernes faglige landsorganisation og Norsk arbeidsgiverforening nedsatte felleskommitté til lov om arbeidstvister med motiver». Detta kommittébetänkande, hvilket föreligger i tryck (Det Mallingske bogtrykkeri, Kristiania), har tillkommit med anledning af en förliden vår framlagd norsk regeringsproposition till lag om arbetstvister. Denna proposition var byggd på principerna om obligatorisk offentlig skiljedom dels i rättstvister och dels — dock först efter inhämtande af regeringens resp. stortingets samtycke in casu — i sådana intressetvister, som »på grund af sin art eller sitt omfång utsatte betydliga samhällsintressen för fara», samt obligatorisk offentlig medling i öfriga arbetskonflikter. Det är påfallande, hur vidtgående detta förslag var, särskildt med hänsyn till att man i Norge, i motsats till hvad förhållandet är i t. ex. Sverige och Danmark, hittills icke pröfvat någon form af lagstiftning ens angående frivillig medling i arbetstvister. Det kan då knappt förvåna, att regeringspropositionen väckte stora farhågor på alla intresserade håll, och den föranledde den 8 maj en gemensam hänvändelse till stortinget från arbetarnes fackliga landsorganisations sekretariat och den norska arbetsgifvareföreningens centralstyrelse med anhållan, att lagförslaget icke måtte af odels tinget under år 1913 upptagas till behandling. En af representanter för arbetsgifvarne och arbetarne paritetiskt sammansatt kommitté skulle under tiden söka utarbета ett nytt förslag i ämnet.

Uppsköfsansökningen, hvilken motiverades därmed, att den af regeringen föreslagna skiljedoms- och medlingsapparaten var för tung och för dyr och särskildt med att förslaget om obligatorisk skiljedom i omfattande konflikter var »utomordentligt betänkligt», vann den 2 juni odelstingets bifall. En kommitté, bestående af tre representanter för arbetsgifvarnes och tre för arbetarnes centralorganisation samt højesteretsadvokat Harald Nørregaard såsom opartisk och juridiskt sakkunnig ordförande, trädde omedelbart i verksamhet, och det är dess betänkande, som här föreligger till behandling.

Betänkandet, hvilket förutom utkast till lagtext innefattar såväl allmän som speciell motivering, är onekligen ägnadt att påkalla stort intresse ej minst i Sverige, där frågan om förändrad organisation af den offentliga medlingen i arbetstvister i en nära framtid torde komma på dagordningen. Kommittéförslaget skall af denna anledning här hufvudsakligen behandlas ur sådana allmänna synpunkter, som kunna tillåta, att ur detsamma lärdomar hämtas för lagstiftningsförsök på det ifrågavarande området, oafsedt om de skulle i stället för nu i Norge gå af stapeln i andra länder. Det försök till kritik, som betänkandet nedan skall göras till föremål för, kommer följaktligen att grundas på undersökning af dess ställning till de stora arbetsrättsliga principfrågorna.

De principfrågor, till hvilka hvarje lagförslag i hithörande ämne framför allt måste intaga position, torde kunna i korthet formuleras på följande sätt: i hvilken utsträckning är skiljedoms- resp. medlingsinstitutet anordnad såsom obligatoriskt, i hvilket omfång erkännes arbetsinställelsens berättigande såsom kampmedel och hvilken är arten och räckvidden af de genom lagstiftningen åsyftade, resp. vunna garantierna mot arbetsinställelser och särskildt mot sympatistrider och allmänfarliga strejker samt, slutligen, hvilken betydelse är tillerkänd arbetsgifvarnes och särskildt arbetarnes organisationer i synnerhet med hänsyn till kollektivafstal, arbetsinställelser och de sökta arbetsfredsgarantierna?

Den ur kommittébetänkandets egen synpunkt viktigaste frågan gäller omfånget af skiljedomens- och medlingens obligatoriska karaktär. Häri ligger den mest utmärkande skillnaden mellan betänkandet och den föregående regeringspropositionen. Endast be-

träffande rättstvister öfverensstämma de båda förslagen; dylika tvister äro underkastade obligatorisk skiljedom af en särskild arbetsdomstol, sammansatt af en ordförande samt två arbetsgifvare- och två arbetarerepresentanter. Men i fråga om intressetvister gå de båda förslagen i sär beträffande såväl skiljedom som medling. Den obligatoriska skiljedom, som regeringen föreslagit för sådana konflikter, som i följd af sin art eller sitt omfång sätta betydliga samhällsintressen i fara, utdömes af kommittén enhälligt, ehuru med olika motiveringar. Hvad den obligatoriska medlingen åter angår, vill kommittén inskränka dess användning till endast sådana konflikter, för hvilka regeringens förslag afsåg obligatorisk skiljedom, och i fråga om öfriga konflikter föreslår kommittén en form af medling, hvilken betecknas såsom icke obligatorisk. Medlingsinstitutionen skall enligt kommittén bestå af en fast aflönad riksförlikningsman med säte i hufvudstaden och ett antal under honom stående, för hvarje fall af medling honorerade förlikningsmän på vissa olika orter. Om riksförlikningsmannen finner, att en arbetstvist sätter betydliga samhällsintressen i fara, kan han officiellt meddela förbud mot arbetsinställelse och i så fall inträder obligatorisk medling. I öfriga fall beror det äfven af riksförlikningsmannen, huruvida medling skall företagas. Utan riksförlikningsmannens samtycke kan förlikningsman ej medla i nyutbruten tvist, men han äger att på eget initiativ återupptaga en misslyckad medling. Det förbud mot arbetsinställelse, som föregår den obligatoriska medlingen, behöfver icke, såvida någondera parten påyrkar medlingens afslutande, gälla längre än 14 dagar efter det riksförlikningsmannen meddelat förbudet, och detta skall ske inom två dygn efter det han mottagit meddelande om, att de mellan parterna i arbetstvisten förda förhandlingarna afbrutits. I alla andra fall, sålunda äfven i dem, där den icke obligatoriska medlingen kommer till användning, gäller också förbud mot arbetsinställelse, men endast under fyra arbetsdagar efter det att nyssnämnda meddelande om afbrutna förhandlingar afsändts till riksförlikningsmannen. Enligt regeringspropositionen gällde förbud mot arbetsinställelse under minst 14 dagar, räknade från första förlikningssammanträdet, och denna minimifrist kunde efter vissa ingripanden från medlingsinstitutionens sida förlängas till högst 25 dagar.

Ett skiljedoms- och medlingsinstitut, så anordnad som ofvan angifvits, är af vida mer säregen och invecklad, för att icke säga tilltrasslad, struktur än hvad vid ett första påseende kan tyckas. Det faller genast i ögonen, att samma roll, som den allmänfarliga arbetsinställelsen enligt regeringens förslag spelar i fråga om framkallandet af obligatorisk skiljedom, får den enligt kommitténs förslag i stället med afseende på obligatorisk medling. Den princip, som kommittéförslaget förkastar beträffande skiljedomen, upptager det sålunda och godkänner beträffande medlingen. Detta förhållande leder till eller sammanhänger med, såsom nedan skall visas, en hel serie svårigheter och motsägelser, med hvilka kommittéförslaget laborerar och hvilkas blottläggande torde kunna vara ganska lärorikt med hänsyn till kommande lagstiftningsförsök på det hithörande området.

I kommittén ha arbetsgifvarnes och arbetarnes representation grundat det gemensamma utdömandet af den obligatoriska skiljedomen på skilda motiveringar. Hur olika dessa än äro, öfverensstämman de likväl i den punkten, att de framhålla såsom oriktigt, att omfattningen af arbetskonflikt blir bestämmande för tillgripandet af obligatorisk skiljedom, då faktiskt hvardera parten i konflikten eller åtminstone den hufvudorganisation, som parten tillhör, har i sin makt att utvidga konflikten och sålunda efter behag indirekt framtvunga nämnda skiljedom. Det heter här om i arbetsgifvarerepresentanternas motivering: »Den väsentligaste invändningen mot den af regeringen föreslagna formen för obligatorisk skiljedom är emellertid, att det kan befaras, att arbetskonflikter och de med dem förbundna strejkerna och lockouterna just som följd däraf skulle blifva både mera vanliga och mera omfattande än hvad eljest skulle varit fallet. Enligt par. 45 mom. 1 (sc. i regeringspropositionens lagutkast) skall nämligen användningen af obligatorisk skiljedom vara betingad af, att en konflikt på grund af sin art eller sitt omfång sätter betydliga samhällsintressen i fara. Men huruvida detta är fallet skall i ganska väsentlig grad, för att icke säga uteslutande, bero på organisationerna själfva. Dessa skola nämligen alltid t. ex. genom att igångsätta eller hota med att igångsätta sympatistrejk eller sympatilockout kunna utvidga en i och för sig mindre omfattande konflikt till att blifva af en art

eller få ett omfång, som kan tänkas sätta betydliga samhällsintressen i fara, så att betingelserna för skiljedom i enlighet med par. 45 skola kunna föreligga. Och frestelsen att tillgripa denna utväg skall kunna blifva ganska stor, då en organisation på grund af konjunkturernas läge eller andra omständigheter anser sig nödgas befara ogynnsamt resultat af en konflikt, om denna skulle lösas endast genom organisatoriska medel, men däremot tror sig ha gynnsammare utsikter i händelse af afgörande genom skiljedom». (Kommittébetänkandet sid. 17). Alldeles samma synpunkt göres gällande af arbetarnes representanter i kommittén: »Hvar och en af organisationerna har anledning att genom utvidgning göra t. o. m. den minsta tvist omfattande och gifva den samhällelig betydelse, om det ensidiga partsintresset skulle kräfvat detta» (sid. 10). När kommittén trots dylik samstämmig kritik gör arbetskonfliktens allmänfarliga art eller omfattning till betingelse för obligatorisk medling, föreligger en tydlig själfmotsägelse. Det obligatoriska statsingripandet skall nämligen såväl enligt kommitténs som regeringens förslag medföra förbud mot arbetsinställelse under viss tid, och det måste vara lika oriktigt, om det är för medling eller för skiljedom som den part i arbetstvisten, hvilken för tillfället har fördel af interimistiskt förbud mot, d. v. s. i många fall helt enkelt uppskof med motpartens arbetsinställelse, skulle ha i sin makt att genom konfliktens utvidgning framkalla dylikt förbud eller uppskof.

Men det är icke nog härmed. Äfven med bortseende från kritiken af den obligatoriska skiljedomen kommer kommittéförslaget i följd af den egendomliga ställning, som det intager till frågan om obligatorisk medling, i strid med sig själf. Regeringens förslag om allmän obligatorisk medling utdömes nämligen af kommittén på följande hufvudsakliga grund: »Därigenom att den offentliga medlingen ingår som regelmässigt led i hvarje intressekonflikt, skola också parternas frivilliga förhandlingar om tvistens lösning blifva nära nog illusoriska. I det att parterna måste utgå från, att sådan medling skall äga rum, är det naturligt, att de under de föregående förhandlingarna söka skärpa sina fordringar det mesta möjliga för att ha något att pruta på under medlingen. Härigenom skall oftast den *bästa* lösningen af tvisten — genom fri förhandling — förspillas. Och parternas hållning under

dessa förhandlingar skall ofta kvarlämna en ömsesidig bitterhet, som kan blifva till hinder för en lycklig lösning äfven under medlingsinstitutionens verksamhet» (sid. 6). Denna bevisning är otvifvelaktigt i och för sig riktig, men den äro behäftad med det felet, att kommittén därigenom bevisar mera än den vill bevisa. Kommitténs kritik af regeringens förslag drabbar äfven på denna punkt jämväl kommitténs eget förslag. Kommittén kan nämligen icke anses ha realiserat sina intentioner att bredvid hvarandra anordna en obligatorisk och en icke obligatorisk form af medling. Analyseras kommitténs lagutkast, finner man i stället två former af obligatorisk medling, en form med och en form utan riksförlikningsmannens interimistiska förbud mot arbetsinställelse. Detta förhållande kan enkelt ådagaläggas genom en jämförelse mellan kommittéförslagets s. k. icke obligatoriska medling och den svenska förlikningsinstitutionen. Enligt den svenska lagstiftningen är medlingen verkligt fakultativ, hvilket skarpast framträder i par. 6 i instruktionen för förlikningsmännen, där det såsom norm för förlikningsmans verksamhet inskräpes »strängt iakttagande däraf, att det ankommer på arbetsgifvare och arbetare att själfva afgöra, huruvida de önska taga hans medverkan i anspråk». Enligt det norska kommittéförslaget däremot beror tillgripandet af s. k. icke obligatorisk medling alls icke på parternas utan på riksförlikningsmannens och vid upprepad medling äfven på förlikningsmannens afgörande. Gentemot parterna är medlingen fullkomligt obligatorisk. Lagutkastet gör icke någon skillnad på de tvångsmedel, som vid de båda olika formerna af medling kunna komma till användning. Enligt par. 33 kan förlikningsmannen inhämta upplysningar äfven om en eller båda parterna uteblifva vid utlyst förlikningssammanträde, och förfallolöst uteblifvande ådrager i hvarje fall part böter och skyldighet att ersätta kostnader. Förlikningsmannen kan vidare t. ex., utan att heller i detta fall någon åtskillnad göres mellan de olika slagen af medling, fordra framläggande af dokument, affärsböcker och andra bevismedel, som part eller vittne har i sin besittning. Härtill kommer, att äfven när medlingen uteslutande beror på riksförlikningsmannen, skall denne i regel, eftersom gifvetvis förlikningsmännen i landsorten ha bättre kännedom om de lokala förhållandena, icke kunna afslå

en af någon bland dessa framställd anhållan att få medla, och till råga på allt har lagförslaget gjort det till ett ekonomiskt intresse för dessa förlikningsmän att så ofta som möjligt ingripa i arbets-tvister, i det att de enligt par. 44 icke åtnjuta fast lön utan skola honoreras för hvarje, särskild medling. I praktiken torde det under dessa omständigheter knappast kunna blifva tal om fakultativ medling, utan lagförslaget upptager i själfva verket en mera och en mindre genomgripande form af obligatorisk medling, d. v. s. en med och en utan särskildt förbud mot arbetsinställelse. Men det är icke nog med, att kommittéförslaget sålunda är utsatt för alldeles samma kritik, som det själf med fog ägnat regeringsförslaget, utan därjämte har kommittén vid sin anordning af medlingsinstitutet begått den inkonsekvensen, att parterna icke kunna påkalla eller afböja medling *utan* förbud mot arbetsinställelse men väl — genom att utvidga, resp. icke utvidga konflikten — påkalla eller afböja medling *med* sådant förbud, d. v. s. att icke den mindre, men väl den mera genomgripande formen af medling ligger i parternas fria skön. Det har redan ofvan påpekats, hurusom en dylik ordning kan vara ägnad att just framkalla sympatistrider och alltså direkt motverka hvad som för hvarje lag om arbetstvister dock måste vara ett hufvudsyfte.

Alla dessa svårigheter sammanhånga med en djupare motsägelse, hvilken ligger i själfva det sätt, hvarpå kommittén söker lösa frågan om förhållandet mellan legitimiteten af arbetsinställelsen såsom socialt kampmedel å ena sidan och det förbud mot arbetsinställelse å andra sidan, hvaråt kommittén för vissa fall gifver sanktion. Kommittén går synnerligen långt i det principiella medgifvandet af, att lockouten och strejken äro berättigade kampmedel och att de såsom sådana måste äga en effektivitet, i hvilken det uppskof, som betingas af förbud mot arbetsinställelse under medling, erkännes kunna göra obehörigt intrång. När regeringsförslaget upptager förbud mot arbetsinställelse vid medling under minst 14 dagar från första förlikningssammanträdet, hvilken frist i vissa fall kan utsträckas — högst till 25 dagar, polemiserar kommittén däremot på följande sätt: »Genom detta långa förhållande af tiden skall i många fall det gynnsamma ögonblicket för en arbetsinställelse förspillas och verkan af arbetsinställelsen såsom kamp-

medel försvagas. Ett sådant försvagande af organisationernas lagliga kampmedel finner kommittén mycket betänkligt, alldenstund själfva kampen mellan arbete och kapital under den nuvarande samhällsutvecklingen måste anses som öundgänglig. Följden häraf skall lätt kunna blifva, att kampmedlen få nya och mindre lyckliga former» (sid. 6). Detta är för visso gyllene ord, men det är knappast förståeligt, hur kommittén efter en dylik argumentering kan själf föreslå förbud i vissa fall mot arbetsinställelse under 14 dagar, låt vara enligt detta förslag räknade från tiden för riksförlikningsmannens utfärdande af förbudet. Äfven om denna frist åtminstone i regel blir något kortare än den af regeringen föreslagna, skall den gifvetvis ofta vara fullt tillräcklig för att den ena parten i en arbetstvist skall hinna göra en från den andra parten hotande arbetsinställelse ineffektiv eller i hvarje fall försvaga dess verkan såsom kampmedel. Och lika litet som andra förslagsställare i samma riktning, t. ex. vid 1910 och 1911 års svenska försök till arbetsaftalslagstiftning, synes kommittén ha besinnat, huru arbetet faktiskt sannolikt skulle komma att te sig och hur öfverhufvud förhållandet mellan arbetsgifvare och arbetare skulle utvecklas på en arbetsplats, där ett dylikt förbud mot arbetsinställelse upprätthölls, midt under det att parterna gjorde alla möjliga förberedelser för att efter fristens slut göra inställelsen effektiv. Om något vore väl just en dylik ordning ägnad att framlocka »nya och mindre lyckliga former» af de sociala kampmedlen och därför förkastlig — alldeles oafsedt, att den, som i våra dagar yrkar på generella strejkförbud och därmed det arbetstvång, som detta i princip innebär, väl ändock torde få anses vara något för sent ute.

Ej heller kan kommittén anses ha lyckats tillfredsställande motivera det af densamma föreslagna förbudet mot arbetsinställelse i hvarje fall under 4 arbetsdagar efter det meddelandet om förhandlingarnas afbrytande sändts till riksförlikningsmannen. Detta fyradagars-förbud grundas nämligen därpå, att »det i många arbetsbranscher är nödvändigt att ha någon tid till att afstanna verksamheten, efter det att man är på det klara med, att arbetet skall inställas» (s. 34). Härmed åsyftas tydligen hufvudsakligen de fall, då genom alltför plötsligt afbrott i arbetet maskiner eller annan materiel skulle skadas eller fördärfvas. Men det måste alltid fast-

hållas, att rätten till arbetsinställelse aldrig innefattar någon rätt till skadegörelse, till vare sig aktivt eller passivt sabotage. Skydd mot sabotage kan icke vinnas genom något förbud mot arbetsinställelse. Det begrepp om rätt till arbetsinställelse, som den nyss anförda motiveringen förutsätter, är alltså tydligen alltför omfattande, ej minst med hänsyn till det i det föreslagna lagstadgandet uttryckta förbudet mot arbetsinställelse, och man har här sålunda ett nytt exempel på den inkongruens mellan motivering och lagtext, som är så utmärkande för kommittébetänkandet i dess helhet.

Då kommitténs förslag till förbud mot arbetsinställelse hvilar på ett omöjligt försök till förening af sinsemellan stridiga arbetsrättsliga grundsatser, är det endast en naturlig följd däraf, att kommittén så föga kunnat enas om påföljderna för öfverträdelse af dylikt förbud, att par. 38, hvilken skulle ha innefattat bestämmelser härom, lämnats oskrifven i lagutkastet. Af motiverarna finner man, att arbetsgifvarehalfvan och arbetarehalfvan i kommittén framlagt hvar sitt förslag med tillhörande motivering, medan kommitténs ordförande underlåtit att alls intaga ställning i den ömtåliga frågan. Arbetsgifvarnes representanter föreslå följande formulering af den ifrågavarande paragrafen:

1. »Den, som i strid mot par. 6 företager lockout eller deltagar i arbetsnedläggelse, straffas med böter. Dessa kunna för arbetsgifvare vid iteration uppgå till 25,000 kronor.

2. En medlem af en fackförenings eller arbetsgifvareförenings ledning straffas med böter, om han medverkar till arbetsinställelse i strid mot par. 6 antingen genom att deltaga i beslut om arbetsinställelse eller genom att utbetala föreningsmedel, insamla eller utdela bidrag eller på annat sätt. Detsamma gäller, om han icke efter förmåga söker att hindra en sådan arbetsinställelse och den sammans fortsättande» (s. 38).

Det torde i och för sig vara tämligen tydligt, att det förra af dessa moment är ur en ändamålsenlig arbetsgifvarepolitik synpunkt lika olämpligt som det senare momentet är det ur en ändamålsenlig arbetarepolitik. Det är visserligen riktigt, att den industriella arbetsrätten alltid måste förena det industripolitiska och det socialpolitiska intresset, men med en dylik förening af

den mekaniska art, som arbetsgifvarnes representanter här föreslagit, vinner man aldrig något bärande rättsligt resultat. Ett dylikt kan nås endast genom en organisk förening af de motsatta intressena, så att det ena tager det andra i sin tjänst och vice versa. Om, för att taga ett exempel, en arbetspolitisk regel i förmansfrågan med fullföljande af vissa åtminstone i svensk praxis förefintliga ansatser kunde konstrueras så, att den skapar intresse hos och garanti från fackföreningen att *genom denna* dess medlemmars fullgoda arbete och utnyttjande af arbetstiden tryggas och den f. n. i vissa industrier förekommande förmansfunktionen såsom arbetspolis sålunda blir onödig samt produktionen genom en del förmansposters indragande förbilligas, så vore en dylik regel acceptabel såsom en verklig rättssats, ty den skulle representera en organisk förening eller så att säga en högre enhet af det industri- och det socialpolitiska intresset. Däremot skapas icke någon arbetsrättslig grundsats genom att man, såsom arbetsgifvarnes representanter i det förevarande fallet föreslagit, kombinerar och söker kompensera en industripolitiskt omöjlig med en socialpolitiskt lika omöjlig regel. Att de nämnda kommittéledamöterna gått så långt som i det citerade första momentet, att de föreslagit upp till 25,000 kronors böter för arbetsgifvare för öfverträdelse af lockoutförbud — en öfverträdelse, som dock, hvilket väl är att märka, kan genom omständigheternas makt blifva så godt som nödvändig — det vittnar från förslagsställarnes sida om en själf-öfvervinnelse, som tyvärr har det dubbla felet att vara värd en bättre sak och att kunna vara ur industriell synpunkt rent af fördärfelig.

Arbetarnes representanter i kommittén åter ha i nämnda fråga ställt sig på den ståndpunkten, att någon straffbestämmelse för öfverträdelse af förbud mot arbetsinställelse icke bör intagas i lagen, och att man i detta afseende har tillräckligt god garanti i den allmänna opinionen (sid. 39). Oafsedt det ganska själfklara i, att en lagstiftning, som söker sin hjälp i dylika garantier, bygger på alltför lös sand, förtjänar det i detta sammanhang anmärkas, att nämnda hänvisning till den allmänna opinionen också står i strid mot hvad kommittén på annat ställe i motiven samstämmigt uttalat. Regeringsförslaget hade nämligen såsom en sista utväg

vid medling upptagit offentliggörande af ett på visst sätt sammansatt förlikningsråds utlåtande angående tvisten för att på detta sätt förmedelst den allmänna meningen utöfva tryck på parterna att ingå förlikning utan att tillgripa arbetsinställelse, men detta förslag har af kommittén med en f. ö. synnerligen läsvärd och bindande motivering (sid. 7) enhälligt förkastats, och det är då föga följdriktigt af arbetarnes representanter i kommittén att i ett annat afseende vilja trygga sig till samma illusoriska arbetsfredsgaranti.

Ehuru kommitténs lagutkast sålunda icke förmått gifva någon straffrättslig helgd åt de föreslagna förbuden mot arbetsinställelse, går kommittén inkonsekvent nog så långt i sin tillit till effektiviteten af dessa förbud, att hvarken motivering eller lagtext antyder någon form af medling eller eljest någon åtgärd till arbetsfredens fromma i det fall, då trots förbudet arbetsinställelse utbryter. Ja, då regeringsförslaget upptagit en bestämmelse om, att vederbörande departement kunde begära medling, synes detta kommittén »närmast bero på ett förbiseende, alldenstund hvarje arbetsinställelse är utesluten, så länge medling icke har ägt rum» (sid. 5, noten). Denna optimism förefaller minst sagdt egendomlig, då s. k. spontana, d. v. s. trots aftal, skiljedom eller lag inträdande arbetsinställelser öfverallt äro rätt ofta förekommande företeelser. Lika litet har kommittén föreslagit någon åtgärd till arbetsfredens återställande för det fall, att en rättstvist trots den af kommittén för sådana tvister föreskrifna tvångsskiljedomen de facto föranleder arbetsinställelse, och ej heller synes kommittén ha beaktat, att rättstvisten därigenom kan öfvergå till att realiter blifva intressevist. Att tvistens objekt är regleradt i aftalet, räcker i dylika fall icke alltid till för att bevara karaktären af rättstvist, ty arbetsinställelsens utbrott visar i regel just, att mellan de villkor, som fastslagits i aftalet, och de faktiska förhållanden, med hänsyn till hvilka dessa villkor fastslagits, uppstått en motsättning, som skjuter frågan om själfva tolkningen af aftalet i bakgrunden och gifver den uppkomna tvisten karaktären af en ren tvist om intressen. Möjligheten häraf har kommittén alldeles negligerat. Att här emellertid finnes ett område af arbetsrätten, som tarfvar reglering har åtminstone i svensk praxis flera gånger antydts, senast på ett intressant sätt vid de i slutet af år 1913 förda förhandlingarna i

Stockholm om nytt riksafväl inom verkstadsindustrien, då järn- och metallarbetare- samt träarbetareförbunden påyrkade rätt för arbetarne att under aftalstiden framställa anspråk på högre löner och skyldighet för arbetsgifvarne att träda i underhandling därom. Att det norska kommittéförslaget i angifna afseende företer en lucka, torde vara obestriddigt.

Den principiella oklarhet, som enligt hvad ofvan visats vidlåder kommitténs behandling af rätten till och förbuden mot arbetsinställelser, sträcker sig äfven till och beror i mycket på kommitténs ställning till frågan om allmänfarliga arbetsinställelser. På denna punkt opererar kommittéförslaget med två heterogena begreppsbestämningar, af hvilka den ena användes vid distinktionen mellan de båda formerna af medling och den andra vid bestämmandet af lagens tillämplighetsområde. I det förra afseendet bestämmes den allmänfarliga arbetsinställelsens begrepp negativt genom oppositionen mot regeringsförslagets obligatoriska medling äfven i de fall, då »arbetsinställelsen i väsentlig grad blott berör de tvistande parterna själfva» (sid. 6). Positivt blir den allmänfarliga arbetsinställelsen i detta afseende alltså bestämd genom den såsom konstitutiv allmänt erkända bestämningen, att den i väsentlig grad berör tredje man. Men när det blir fråga om att afgränsa lagens tillämplighetsområde, blir den grundläggande synpunkten, hvilken då framkommer i definitionen af begreppet arbetare, en helt annan. Kommittén definierar nämnda begrepp i anslutning till regeringsförslaget på följande sätt: »Arbetare — en-hvar som mot vederlag utför arbete af hvilket slag som helst för: a. privat arbetsgifvare, b. stat eller kommun, såframt han arbetar på ackord eller med en uppsägningsfrist af 14 dagar eller där- under och såframt han icke måste anses som offentlig tjänste- man» (sid. 19). Anledningen till, att de arbetare, som ha längre uppsägningsfrist än 14 dagar, ansetts böra undantagas från bestämmelserna i ifrågavarande lag, har varit, »att de, som ingå i sådan offentlig tjänst, måste vara medvetna om, att någon strejkrätt för dem vill staten icke erkänna» (sid. 30). Definitionen af begreppet arbetare beror alltså på en önskan att från lagens tillämplighets- område utesluta vissa allmänfarliga arbetsinställelser såsom alldeles otillåtliga, medan andra sådana bilda en annan grupp, föremål

för obligatorisk medling med riksförlikningsmannens förbud mot arbetsinställelse under viss tid, efter hvilkens förlopp arbetsinställelsen trots sin allmänfarlighet skulle vara tillåtlig.

På den viktiga frågan, om och i hvad mån rätten till arbetsinställelse innebär äfven rätt till allmänfarlig arbetsinställelse, lämnar kommittén icke något klart besked. Kommittéförslagets osäkerhet på denna centralpunkt bottenar i det grundfelet, att kommittén liksom regeringen endast angifver, men icke vid ämnets behandling beaktar och utför den grundläggande åtskillnaden mellan till sin art och till sitt omfång allmänfarliga arbetsinställelser. Bedömandet af, huruvida allmänfarlig strejk in casu föreligger, hänskjuter kommittén i båda fallen till riksförlikningsmannen. Här emot måste anmärkas, att beträffande de till sin art allmänfarliga strejkerna finnas dock objektiva normer att gå efter, och i stort sedt och praktiskt taget kunna dessa strejker anses sammanfalla med strejker af arbetare i statens eller kommunens tjänst (angående skälen härför se min uppsats »Stats- och kommunalarbetares särställning samt frågan om förhandlingsordning» i Ekonomisk Tidskrift 1913 sid. 108 ff.). Härifrån är dock ett viktigt undantag att göra — ett undantag, hvarom de norska regerings- och kommittéförslagen röja medvetande, då enligt deras uppfattning ackordsarbete, resp. 14 dagars uppsägningsfrist eller tjänstemannaställning kan anses bestämmande för en gräns mellan tillåtlig och otillåtlig strejk i allmänt arbete. Denna åsikt öfverensstämmer med den i Sverige ofta förfäktade uppfattningen, att det skulle vara anställningens mer eller mindre tillfälliga natur, som är afgörande för, om strejkrätt kan tillerkännas arbetare i det allmännas tjänst. Denna uppfattning innebär emellertid en förväxling af grund och följd. Den tjänstemannaställning eller ansats därtill, som den mer varaktiga anställningen betecknar, är en verkan af, att nedläggande af arbetet inom detta anställningsområde vore allmänfarligt, och tjänstemannaställningen är i dylikt fall ofta just anordnad i medveten afsikt att gifva effektivitet åt strej克福bud. Det kan icke vara anställningens varaktighet eller uppsägningstidens längd, som är grund till dylikt strej克福bud, utan denna grund kan endast ligga i arbetets egen art. Den afgörande åtskillnaden i detta fall måste bero af frågan, om arbetet i det allmännas

tjänst är förlagdt till en nybyggnad eller till det färdiga verket. En arbetsnedläggelse vid t. ex. ett offentligt järnvägs-, kanal- eller kraftverksbygge berör icke alls allmänhetens intressen på det sätt, som fallet är med en arbetsnedläggelse vid den färdiga järnvägen, kanalen eller kraftverket. Ett strejklösbud i det förra fallet har icke något fog för sig ur synpunkten af hvad som för en strejks allmänfarlighet är det konstitutiva, nämligen det väsentliga intrånget i tredje mans intressen. I det senare fallet däremot är strejk allmänfarlig, och närmare bestämdt: till sin art allmänfarlig. Någon strejkrätt på denna punkt kan af en rättsstat aldrig erkännas principiellt. Huru sedan det motsvarande strejklösbudet skall kunna utan kränkning af berättigade intressen göras effektivt, är en annan fråga. Då emellertid dessa grundläggande satser ej stått klara för kommittéförslaget, utesluter detsamma icke, att strejkrätt äfven i sist anförda fall kan vara medgifven. På detta sätt kommer den revolutionära principen, att rätten till arbetsinställelse eventuellt kan afse äfven *till sin art* allmänfarliga inställelser, att i kommittéförslaget oförmedladt stå tillsammans med en sådan reaktionär åskådning, som opererar med olika förbud under viss tid mot *alla* slags arbetsinställelser.

Angifvandet af, när en arbetsinställelse är *till sitt omfång* allmänfarlig, torde icke kunna ske efter objektiva normer, och i detta afseende torde det därför vara med rätta, som kommittén förlägger afgörandet till riksförlikningsmannen. Sympatistriden vid arbete i enskild tjänst — och vid arbete vid nybyggnader i det allmännas tjänst — kräver för öfrigt, äfven om den riskerar att få allmänfarlig utbredning, en helt annan arbetsrättslig behandling än den till sin art allmänfarliga arbetsinställelsen äfven af den grunden, att sympatistriden och rätten därtill rent af kan fungera som arbetsfredsgaranti¹. Sistnämnda synpunkt framkommer verkligen också på ett ställe i kommitébetänkandet, nämligen i kommittéordföranden advokat Nørregaards kortfattade men glänsande argumentation mot den obligatoriska skiljedomen i intressetvister: »Trots den stora apparat, som (sc. enligt regeringsförslaget) erfor-

¹ Angående rätten till arbetsinställelse såsom garanti däremot se min skrift »Promemoria angående svensk lagstiftning om arbetsaftal», Göteborg 1913, sid. 47.

dras för att förordna om skiljedom, kan det icke förnekas, att *möjligheten* af ett påbud därom oundgängligt skall utöfva inflytande på verkan af hvarje strejk och lockout. Verkan af en organiserad arbetsinställelse beror nämligen i hög grad därpå, att bägge parterna äro medvetna om, att det står i deras motståndares makt att stärka dess effektivitet genom en utvidgning. Den obehindrade möjligheten af en sådan utvidgning verkar åt båda hållen såsom en alltid lefvande uppfordran att söka åvägabringa en uppgörelse i godo. Stänges denna möjlighet, skall faktiskt udden brytas af *hvarje* arbetsinställelse såsom vapen i löne- och arbetsstriden. Båda parterna skola vara medvetna om, att till det yttersta skall motparten icke längre kunna bringa det. Och den part, som märker, att han på grund af omständigheterna kommer att ligga under i striden, skall i de föreslagna bestämmelserna om tvångsskiljedom få ett medel att slå sin motståndare vapnet ur händerna. Det skall alltid stå i hans makt att utvidga arbetsstriden i sådan grad, att statsmakterna blifva *nödsakade* att gripa in med sitt påbud om tvångsskiljedom. Ett sådant försvagande af parternas hittills lagliga kampmedel är under de nuvarande förhållandena icke tillrådligt» (sid. 18; kursiveringarna äro Nørregaards). Den i detta citat framkommande *åskådningen* angifver ju en helt annan och oerhördt mycket mera vidsynt grunduppfattning än den, hvarpå kommittéförslaget i öfrigt baserat sin behandling af den allmänfarliga strejken och af den principiella rätten till arbetsinställelse, och ur den synpunkten belyses härigenom endast än ytterligare den genomgående inkoncinniteten i betänkandet.

Såsom en sista länk i kommittéförslagets kedja af själfmotsägelser kan här anmärkas den ställning, som det intager till arbetarnes organisationer. I lagutkastets definition af begreppet fackförening ingår, att sammanslutningen skall omfatta minst 25 arbetare, och i definitionerna af begreppen strejk och lockout ingår, att de igångsättas i följd af arbetstvister, där ena parten alltid är en fackförening. Om af arbetarestammen vid en arbetsplats blott 24 eller ett mindre antal arbetare äro organiserade, skulle alltså, oafsedt huru många de oorganiserade på samma arbetsplats än vore, någon strejk eller lockout i lagens mening icke kunna äga rum och lagen följaktligen ej kunna bringas i tillämpning. Detta

skulle icke ens kunna äga rum, om på grund af den ursprungliga öppna konffikt, som i följd af de organiserade arbetarnes fåtalighet fölle utom lagens tillämplighetsområde, sympatistriden skulle utbryta. Dylika innebära nämligen icke någon konflikt mellan arbetsgifvaren och eventuellt befintlig fackförening på *den* arbetsplats, där sympatistriden utbryter, och då någon konflikt med en fackförening icke föreligger, saknar lagen tillämplighet. Faktiskt skulle på detta sätt hela landets industri kunna komma i öppet krigstillstånd, utan att den föreslagna lagen om arbetstvister skulle kunna träda i funktion. Orsaken till detta egendomliga resultat är, att den arbetsrätt, som lagen gifver uttryck åt, för arbetarnes vidkommande uteslutande grundats på deras organisationer och att kollektivavtalet följaktligen också knutits till dessa, men då det ej dess mindre helt naturligt uppfattats som en anomali, att endast de organiserade arbetarne, äfven om de t. ex. icke uppginge i antal till mer än en liten bråkdel af arbetarestammen på en arbetsplats, dock skulle vara de ensambestämmande å arbetarepartens vägnar i aftalshänseende, har man tydligen velat bättra på detta förhållande och fördenskull uppställt fordran på ett visst minimiantal arbetare i hvarje fackförening. Att man därigenom endast undvikit Charybdis för att falla för Scylla framgår emellertid tydligt redan af det nyss anförda, att stora sympatistriden på detta sätt kunna placeras utanför lagens rāmärken. Men äfven på annat sätt drager det ensidiga hänsynstagandet till arbetarnes organisationer med sig svårigheter. Det är ur arbetsgifvare- och industrisynpunkt orimligt att på det antydda sättet gynna arbetarnes organisationer, när man sedan vid konflikttillfällen anser sig nödsakad att bekämpa desamma. Denna motsägelse framkommer i kommittéförslaget genom den motivering, som arbetsgifvarnes representanter framlagt för sitt förslag om bötespåföljd vid öfverträdelse af förbud mot arbetsinställelse. Den besvärliga frågan, hur landets fångelser skulle kunna räcka till för att i dylikt fall verkställa bötesförvandlingsstraff för kanske tusentals arbetare, affärdas af arbetsgifvarnes representanter därmed, att »det skulle mycket väl kunna ske successivt» och »eventuellt skulle man ju också kunna inskränka sig till att plocka ut och göra till föremål för bestraffningen de vid den olagliga arbetsinställelsen

mest aktiva personerna» (sid. 38). Denna enkla om ock onekligen en smula förbluffande lösning af problemet går ju emellertid direkt ut öfver arbetarnes organisationer och dessas ledare, hvilka ju åtminstone i regel måste förutsättas vara de vid en strejk »mest aktiva personerna». Det är uppenbart, hur föga detta öfverensstämmer med det ensidiga gynnandet af organisationerna under fredliga omständigheter. Denna brist på konsekvens är anmärkningsvärd ej minst därför, att den går igen i arbetsgifvarepolitiken i många andra länder. Om man t. ex. för att undersöka motsvarande förhållanden i Sverige ville göra sig frågan, hur Svenska Arbetsgifvareföreningen ställer sig till arbetarne med hänsyn till, om desse äro organiserade eller ej, skulle man med ledning af föreningens tidning »Industria» få fram som svar följande signifikativa samling af tre sinsemellan stridande grundsatser: 1) neutralitet i förhållande till organisationerna enligt formeln i den bekanta par. 23 af föreningens stadgar: »oafsedt om dessa äro organiserade eller ej», 2) gynnande af oorganiserade bl. a. genom de s. k. tro- och hederförbindelserna vid vissa konflikter att icke tillhöra eller med penningar understödja organisationen samt 3) gynnande af organiserade, alldenstund föreningen föregifver sig gynna ingåendet af kollektivafstal, men dylika afstal enligt den gängse och äfven af »Industria» förfäktade uppfattningen förutsätta organisation å arbetaresidan. Man ser här samma fel som i det norska kommittéförslaget: principiell oklarhet och stärkande af arbetarnes organisationer i normala fall men bekämpande af dem vid konflikter. Att denna pendelsvängning är betänkelig och att det teoretiska virrvarret på detta område måste leda till allvarsamma förvecklingar i praktiken torde utan vidare vara tydligt. Att arbetsgifvarepolitiken måste underkasta sig besväret att i praktiken genomföra fullkomlig neutralitet gentemot arbetarnes organisationer och att den i detta afseende befinner sig på för industrien farliga afväger, när den omväxlande gynnar och bekämpar dessa organisationer, är obestridligt och torde väl också blifva allmännare erkänt på arbetsgifvarehåll, då efter hand arbetslöshetsproblemet tränger sig fram i de sociala reformsträfvandenas förgrund. Ty vid förverkligandet af detta problems lösning torde arbetareorganisationerna komma att göra anspråk på samma

gynnade ställning, som arbetsgifvarepolitiken utan tillräcklig känsla för konsekvenserna pläгат medgifva i fråga om aftalsförhandlingar under normala förhållanden. Om ej förr, torde man alltså vid blifvande försök att lösa arbetslöshetsfrågan på arbetsgifvarehåll få ögonen öppna för faran i att alltid behandla organisationerna såsom arbetarnes själfskrifna representanter.

Om också kritiken af det senaste norska förslaget till lag om arbetstvister dess värre måste resultera i det slutomdömet, att förslaget på alla centrala punkter företer en oafgjord brottning mellan motsatta arbetsrättsliga grundsatser, är därmed icke förnekadt, att godt och samvetsgrannt arbete nedlagts på kommittéförslagets både motiver och lagutkast. Kritiken utvisar blott, hvilka stora svårigheter en lagstiftning i det ifrågavarande ämnet har att bekämpa, och att man ännu står ganska långt från en ens någotsånär tillfredsställande lösning af hithörande problem. Att granskningen närmast synes ha haft till resultat ett observandum sed non imitandum, hindrar icke, att lagförslaget gifver positiva lärdomar af högsta värde. Sådana ställen i motiveringen som advokat Nørregaards ofvan citerade kritik af den obligatoriska skiljedomen eller den äfven förut omnämnda kritiken af offentliggörande af förlikningsrådets förslag såsom sista utväg i medling måste räknas till pärlorna i den arbetsrättsliga litteraturen, och åtminstone skall i Sverige ingen lagstiftning i ämnet kunna undgå att taga hänsyn till de vägande argument, som där från norskt håll framlagts. Andra lärdomar, som äro att hämta från det norska lagförslaget, gälla t. ex. nödvändigheten af att underkasta de allmänfarliga arbetsinställelserna särskild legislativ behandling samt af att icke ställa arbetsrätten i för starkt beroende af organisationerna.

Mest intressanta torde emellertid de slutsatser vara, som kritiken af det norska förslaget måste anses föranleda i frågorna om skiljedom och medling. Efter en period af allmänt gängse stark tro på den obligatoriska skiljedomens betydelse för arbetsfreden synes nu flerstädes den obligatoriska medlingen ha blifvit ett slags modesak. Det kan emellertid med skäl ifrågasättas, om icke både det nu så modärna utdömandet af tvångsskiljedomen i intressetvister och den lika modärna tron på medlingens under-

görande kraft äro åtskilligt öfverdrifna. I det förra afseendet bör det betonas, att intet af de många skäl, som anförts mot tvångskiljedom, gäller i fråga om sådana arbetstvister, där den öppna konflikten innebär en till sin art allmänfarlig arbetsinställelse, och det torde därför föreligga goda anledningar att undersöka, om det icke för behandlingen af den obligatoriska skiljedomen existerar en gyllene medelväg mellan det norska regeringsförslagets och kommittéförslagets ståndpunkt. Å andra sidan har det visat sig, att kritiken af den obligatoriska skiljedomen, till den del den är träffsäker, lika fullt drabbar den obligatoriska medlingen, och särskildt ur svensk synpunkt har man inför ett sådant förhållande starka skäl att besinna, huruvida det genom medlingen i själfva verket ens är möjligt att gå längre fram i arbetsfredens intresse än dit man redan kommit genom den nuvarande förlikningsmannainstitutionen med dess frivilliga medling. Det är uppenbart, att det obligatoriska i statsingripandet alltid innebär stora faror, det må gälla medling eller skiljedom. Under sådana omständigheter blir man ovillkorligt hänvisad till att söka andra och säkrare vägar till arbetsfredsgarantiernas mål, och därvid finnes det intet annat val än det, som gifver den materiella arbetsrättens utveckling till resultat. Utan dylik utveckling hjälpa inga än så ståtligt organiserade medlings- och skiljedomstolar — utan materiell rätt blefve de tomma former och skulle kunna likna domstolar, där inga lagböcker och inga lagkunnige finnes. Det torde därför vara skäl att hålla i minne, när man går till om- och påbyggnad af den nuvarande förlikningsmannainstitutionen, att den blotta skiljedoms- och medlingsapparaten i brist på arbetsaftalslagstiftning aldrig kan leda till det åsyftade målet, utan att arbetsfreden kan varaktigt tryggas allenast på grundval af rätt.

Litteratur.

Interparlamentariska Unionens skrifter.

Den varnande mening jag här förlidet år tillät mig uttrycka rörande Interparlamentariska Unionens verksamhet och skrifter, synes mig erfarenheten sedan dess än mer besanna. Åter en konventionell konferens, en årsbok och några dokumentsamlingar konstaterar man, men man kan ej på något vis se dem med nödvändighet motiverade; man frågar sig med samma ängslan, om hela denna braskande och kostbara apparat fört oss en hårsman närmare de upphöjda ideal, som föresväfvat institutionens skapare och som kommit staterna, med Norden i spetsen, att bevilja sina frikostiga subventioner? Här finns knappt en enda insats med någon praktisk-politisk betydelse och ej en rad, som vetenskapen, med de organ, den nu äger till sitt förfogande, har något gagn utaf.

Efter det mera privata nederlag de nordiska parlamentarikerna ledo vid sitt skiljedomsmöte i Stockholm under September¹, upprepades i Haag de oratoriska orgierna med samma negativa resultat som hösten förut i Genève. Presidenten Tydeman klagade i sitt inledningstal öfver det dilemma, Unionens skiftande mål försatt den i. Förvisso med rätta! Ingen ville rosa den mönstring man här företog af mer eller mindre fantastiska eller förlegade hugskott rörande neutralitets-, krigslåns-, världsporto- och andra frågor. Men intet finger lades heller på den sjuka punkten i Unionens existens: dess bristande organisation. Man styr i samma mörka återvändsgränd framåt till nästa klang- och jubelmöte i Stockholm 1914, där den svenska riksdagen är värd!

En ljuspunkt finnes dock: kommissionernas arbete. Men detta är hittills blott ett embryo utan fasthet och man saknar ansatser att höja det ur dess sporadiska och därför otillräckliga tillvaro. Rapporten från kommissionsmötet i Paris ger några inlägg af Flandrin och Efremoff, som kunde gagna skiljedoms- och medlingsproblemen, om de fullföljdes. Ja, säkerligen vore det ofantligt mycket värdefullare att tillåta de kompetente att slutföra sina arbeten i stället för att trumma ihop årliga konferenser och öfver-

¹ Se min artikel »Norden och skiljedomen» i *Sydsv. D.* 16/6 1913.

svämma dem med omogna resolutioner. Det förtidigt framkomna förslaget om neutralisering af inter-oceanska sund utgör ett lika talande bevis härför.

Hvarför tar ej »världsparlamentet» upp riksdagsarbetets egna, häfdvunna och bepröfvade metoder med kompetenta kommittéer, sakkunnigeyttranden, undersökningar och rapporter? Det vore väl mindre teatraliskt men kunde däremot föra till positiva mål. Till de resultat, som vunnits inom kommissionerna, kunde Unionen när så syntes nödigt ta ställning genom valda delegerade för att sedermera under en allmän öfvertygelses tryck arbetet kunde börja på förslagens mognande inom vederbörande parlament och kabinett. För att stimulera detta kommissionsarbete vore det också naturligt, att respektive inhemska grupper tillsatte aktiva arbetsutskott, som med sig ägde alliera utomstående auktoriteter och specialister.

Eller man kunde blott hänvisa till det grundliga arbete, som utföres af den internationella sjörättskommittén tack vare dess rationella arbetsordning, hvilken på sistone äfven adopterats af International Law Association. Hvarför ej här söka ett direktiv såväl för studier som propaganda?

Unionens prestige har lidit ofantligt genom sitt nuvarande ytliga arbetssätt och dess förtroende i allmänhetens, liksom sakkunnighetens ögon står starkt på spel. Vådan häraf blir dubbelt stor, ju mer vi nalkas tidpunkten för nästa Haagkonferens, och initiativets män ha ingen dag att förlora.

KARL STRUPP: *Urkunden zur Geschichte des Völkerrechts*. Band I, II, s. 410, 539, 106 (*Ergänzungsheft*), Gotha, Fr. Perthes, 1911—1912.

Med det mäktiga uppsving folkrättsstudiet tagit på kontinenten och enkannerligen i Tyskland är det en gifven sak, att vetenskapens målsmän gjort till en af sina främsta uppgifter att göra detta studiums källor lättillgängliga i klassiska editioner. De stora ryska och franska sammelvecken fingo också i Fleischmans och v. Rohlands *Völkerrechtsquellen* ett betydande komplement öfver gällande folkrätt. Strupps föreliggande Urkunder se vid sidan af dessa verk sin väsentliga uppgift i att framställa jus gentiums historiska växt genom seklen (de gå ända upp till handelsföredraget mellan Rom och Kartago 406 f. K.) fram till dess nutida vidtomfattande gestaltning äfven på de områden, man annars — med allt mindre fog — brukar räkna till den internationella privaträttens gebiet. Strupps samling innehåller f. ö. mer än 200 aktstycken, som ej återfinnas hos hans föregångare. Det betydande tillskott i källmaterialets behandling, utgifvarens om utomordentlig flit och samvetsgrannhet vittnande arbete betyder, ligger också i dess kritiska sammanställning med särskildt framhåfvande — genom marginal-

noter och särskilda stilar — af de markanta framsteg, hvarje dokument betecknar samt genom de fylliga och genom denna anordning dubbelt värdefulla bibliografiska noter eller historiska observationer, hvarmed han beledsagar en mångfald klausuler. Såväl i den akademiska forskningen och undervisningen som vid diplomatiska och militära behof torde man därför med största gagn och bekvämlighet kunna använda sig af den föreliggande framställningen antingen som studieobjekt eller uppslagsbok. Till detta senare syfte ägnar sig verket i all synnerhet genom sina förträffliga såväl kronologiska som innehålls- och sakregister¹.

I volym I är den första delen, som sträcker sig från antiken till Westfaliska freden, rent kronologiskt uppställd. Man återfinner där bl. a. den första kapitulationen mellan Frankrike och Turkiet af 1595. Den andra afdelningen omfattar tidsrymden mellan 1648 och den andra freden i Paris 1815. Förutom en serie fredsfördrag (Utrecht 1713, Stockholm 1720, det för kontrabandsinstitutet så betydande mellan England och Amerika 1789, m. fl.), påträffar man det franska kaperireglementet af 1778, Berlin- och Milanodekretet, samt aktstyckena rörande Rhenförbundet 1806, svensk-norska unionens tillkomst, Krakaus och Schweiz neutralitet, den heliga alliansen, m. m. Det tredje partiet ger de för folkrätten markerande elementen fram till Berlinkongressen 1878. Här får en ämnesfördelning logiskt bryta tidsföljden och vi återfinna som rubriker: Monroedoktrinen (med förträfflig bibliografi), Orientfrågan, det tyska förbundet, tysk-franska kriget, Belgiens utveckling (man saknar ett hänvisande till Nys: *Anvers, part de commerce*); den italienska frågan, etc. Bland administrativa urkunder märkas de rörande Svarta och Kaspiska hafven, Panamakanalen samt Rhen- och Donauskeppsfarten, New-Foundlandstvisterna, Parisdeklarationen om sjörätt, Alabamafördraget, slafhandelns bekämpande med flera kapitel framstå här äfven i källornas fullständiga ljus.

Det andra bandet omfattar perioden 1878—1911. De politiska dokumenten behandla Orientfrågan (äfven Egypten), Marocko Transwaal, Kongo (så det omstridda franska förköpsfördraget af 1895), Samoa, Dragos deposesch af 1902, de ostasiatiska förhållandena, samt den svensk-norska unionens upplösning. Under denna sista rubrik återfinner man den norska integritetstraktaten; hvarför ej också, med historisk konsekvens, Östersjö- och Nordsjöaftalen, hvilka nu i stället sammanförts med den fransk-spanska öfverenskommelsen om status-quo i Medelhafvet? Bland maritima fördrag märkas samtliga Panamaurkunder. Bagdadbanan har en fyllig plats bland samfärdseltraktaterna.

Författaren ger också plats åt hela den internationella kodifieringen inom privat-, process- och förvaltningsrätten 1902—1906.

¹ Under rubriken servitut saknar man här hänvisning till klausulen om Alands icke-befästade i Parisfördraget 1856.

Slutligen följa Haagakterna af 1907 (som ju dock icke alla falla under den gifna rubriken krigsrätt), samt en del akter ur skiljedomskrönikan. Å sid. VII må man i detta sammanhang märka det ytterst intressanta tilläggsfördraget Grey-Takaakikato af den 13 Juli 1912.

Tillägghäftet kompletterar dossiern rörande Tripolis samt de marockanska och persiska frågorna samt ger några ytterligare skiljedomsfördrag (bl. a. den mästerliga traktaten mellan Frankrike och Danmark af den 9 Augusti 1911). Genom dessa Strupps tillägg har Haagbyråns »*Recueil des Traités généraux d'arbitrage*» blifvit nära nog fullständigad. De som ännu kunna återstå återfinnas i Wehbergs nyligen utkomna samling *Vierzig ständige Schiedsverträge (Zeitschrift für Völkerrecht, 1913, b. VII, Beiheft 2)*.

Ett par förträffliga kartor (öfver Balkan och Ost-Asien) förhöja än mer verkets värde.

Lage Staël von Holstein.

Politisk handbok af RAGNAR LUNDBORG. Pris 3: 75. Norstedt och Söners förlag.

Alltför länge har i vårt land saknats en uppslagsbok, i hvilken den politiskt intresserade kan finna uppgifter i kortfattad och populär form om samtliga staters författning och förvaltning, om parlamenten och partiställningen inom desamma äfvensom statistiska uppgifter om det, som har betydelse inom statslivet. Det är därför med tillfredsställelse man hälsar det initiativ till afhjälpan af denna brist, som tagits af Norstedt och Söners förlag genom den af redaktör Ragnar Lundborg utgifna »*Politisk handbok*».

Förf. är känd från föregående arbeten inom samma genre, och har han väl gått i land med denna sin nya uppgift. Att det i ett arbete sådant som detta med dess tusentals uppgifter kan ha insmugit sig några smärre fel är lätt förklarligt. Dessa äro emellertid af ringa betydenhet och kunna lätteligen ändras till en följande årgång.

I »*Politisk handbok*» lämnas till sist en resumé öfver den nuvarande världspolitiska situationen samt en tydning af de politiska termer, som oftast möta läsaren i dagspressen. Äfvenså har förf. lämnat en kort populär öfversikt öfver den allmänna statsläran. I densamma ger han med hänvisning till de själfstyrande engelska kolonierna, »kolonistaterna», en delvis ny definiering af statsbegreppet.

»*Politisk handbok*» har en redig och praktisk uppställning samt är naturligtvis fullständigt opartisk.

H. T.

Strödda meddelanden.

Irlands befolkningsförhållanden. I första häftet af *Zeitschrift für Socialwissenschaft* innevarande år förekommer en artikel af F. PRINZING om den irländska befolkningen, hvarur vi här meddela några drag.

Redan 1659 lät den engelska regeringen företaga en räkning af invånarna på »den gröna ön» med särskild hänsyn till nationaliteten. Resultatet synes af följande tabell, där olikheten mellan de 4 provinserna starkt framträder:

Irländare.	Engelsmän och skottar.	
Ulster	63,272	40,651
Leinster	131,700	23,834
Munster	139,139	14,143
Connaught	79,680	7,672
	<u>413,791</u>	<u>86,300</u>

Hvad som intresserar oss närmast är emellertid utvecklingen under 1800-talet och i våra dagar, då den irländska frågan låter så mycket tala om sig. Bekant är ju det märkliga faktum, att öns folkmängd på ungefär 70 år minskats med hälften, detta till följd af en stark emigration, förorsakad af flera samverkande omständigheter. De svåra missväxtåren 1845—46 och 1848—49 bildade vändpunkten. I form af massvräkningar dref man bort en mängd människor, som ej mer kunde existera på sina arrenden. Dessa sammanslogos till större sådana, och en omläggning af driften försiggick. De större jordbruken (omfattande mer än 30 acres) ha sedan dess stigit i antal, från 48,625 år 1841 till 164,483 år 1901. Connaught företer därvid den lägsta siffran, i det en ökning i antal skett med 428 %. Antalet arrenden på Irland i dess helhet har sjunkit från 825,516 år 1841 till 590,454 år 1901.

Betrakta vi öns totalbefolkning under samma period, få vi följande siffror:

1801	5,226,331	1861	5,798,967
1811	5,956,460	1871	5,412,377
1821	6,801,827	1881	5,174,836
1831	7,767,401	1891	4,704,750
1841	8,175,124	1901	4,458,775
1851	6,552,385	1911	4,381,951

Som synes, har minskningen från tid till annan varit ganska olika. Sålunda kan man konstatera en stegrad emigration mellan åren 1881 och 1891. Sedan har på grund af agrarlagstiftningen en förbättring inträdd; under sista decenniet var minskningen blott 0,17 % årligen.

Minskningen ter sig mycket olika för de 4 provinserna. Från 1841—1911 aftog befolkningen i Ulster med 33,8 %, i Leinster med 41,2 %, i Munster med 56,9 % och i Connaught med 57 %. För hela landet var siffran 46,4 %.

Då kvinnorna mycket deltaga i utvandringen, har denna föga inverkat på fördelningen af de olika könen. 1841 gafs det på 100 män 103,4 kvinnor, 1911 endast 100,4. Stör skiljaktighet råder dock härutinnan mellan de olika provinserna. 1911 fanns det sålunda fler män än kvinnor i alla provinserna utom Ulster, där siffrorna voro 105,3 kvinnor mot 100 män. — Åldersfördelningen har däremot undergått väsentliga förändringar, som framgår af följande siffror:

1841.	1901.	
38,2 %	30,4 %	0—15 år.
28,0 »	28,7 »	15—30 »
27,3 »	30,0 »	30—60 »
6,5 »	10,9 »	60— »

Provinsernas olika struktur är som bekant ej minst framträdande på det konfessionella området, där Ulster med 44,2 % katoliker och Connaught med 95,8 % som i så mycket annat utgöra motsatta poler. — Först under de 2 sista decennierna har man på allvar gripit sig an med folkbildningsproblemet. Ännu 1901 kunde af befolkningen öfver 5 år 13,7 % hvarken läsa eller skriva.

J. E. N.

Till red. insända skrifter:

- Arbetsstatistisk Tidskrift*, utg. af Industristyrelsen i Finland. Årg. 7. N:r 6. Hfors 1913.
- Conseil supérieur du travail*. Publié par le Ministère de l'Industrie et du Travail. Onzième session. 1911—1912. Bruxelles 1913.
- Det nya Sverige*, utg. af ADRIAN MOLIN. Årg. 7. H. 8. Årg. 8. H. 1. Sthlm 1913 o. 1914.
- Ekonomiska Samfundets Tidskrift*. 1914. H. 1—2. Hfors 1914.
- Finsk Tidskrift*, utg. af R. F. v. WILLEBRAND. T. LXXV. H. VI. Hfors 1913.
- Försäkringsföreningens Tidskrift* 1913. H. 4. Sthlm 1913.
- Industria*. Svenska arbetsgifvareföreningens tidning, utg. af AXEL BRUNIUS. Årg. IX. N:r 24—26. Sthlm 1913.
- Kommersiella Meddelanden*, utg. av Kungl. Kommerskollegium. Årg. 1. N:r 1—2. Sthlm 1914.
- K. Kommerskollegium*. Redogörelse rörande svenska fartygs sjöolyckor anmälda och behandlade hos Kungl. Kommerskollegium 1912. Sthlm 1913.
- Mercator*. Tidskrift för Finlands näringslif. Årg. VIII. N:r 50—52. Årg. IX. N:r 1—4. Hfors 1913 o. 1914.
- Nationaløkonomisk Tidsskrift*. Udg. af Nationaløkonomisk Forenings Bestyrelse. Red. ADOLPH JENSEN. 1913. H. 6. Kbhvn 1913.
- Nordisk Tidskrift* för vetenskap, konst och industri, utg. af Letterstedtska Föreningen. Red. OSCAR MONTELIUS. 1913. H. 7—8. 1914. H. 1. Sthlm 1913 o. 1914.
- Samling av anmälningar till sjukkasseregistret*. 1913. N:r 3. Sthlm 1914.
- Skogen*. Populär tidskrift, utg. av Svenska Skogsvårdsföreningen. Årg. 1. H. 1. Sthlm 1914.
- Skogsvårdsföreningens Tidskrift*. Årg. 11. H. 12. Årg. 12. H. 1. Sthlm 1913 o. 1914.
- Social Tidskrift*. Årg. XIII. H. 10. Årg. XIV. H. 1. Sthlm 1914.
- Sociala Meddelanden*, utg. av K. Socialstyrelsen. 1913. N:r 11—12. Sthlm 1913 o. 1914.
- Statistisk Månadsskrift*, utg. av Stockholms stads statistiska kontor. Årg. VIII H. 11. Sthlm 1913.
- Statistisk Årsbok för Göteborg*. Årg. XIII. Afd. 1. Gbg 1913.
- Svensk Tidskrift*, utg. af ELI F. HECKSCHER och GÖSTA BAGGE. Årg. III. H. 7—8. Årg. IV. H. 1. Sthlm 1913 o. 1914.
- Sveriges in- och utförelse* av vissa varor januari—december 1913. Meddelanden från Kommerskollegium. Sthlm 1913 o. 1914.
- Sveriges officiella statistik*. Arbetsinställelser i Sverige under år 1912. Sthlm 1913. — Arbetartillgång, arbetstid och arbetslön inom Sveriges jordbruk år 1912. Sthlm 1914. — Kollektivafatal i Sverige år 1912. Sthlm 1913. — 1912—1913 års allmänna bostadsräkning. III. Björkvik. IV. Luleå. Sthlm 1913.
- Tiden*. Månadsskrift för socialistisk kritik och politik. Utg. av Sveriges socialdemokratiska arbetarparti. Red. HJALMAR BRANTING och RICKARD SANDLER. Årg. 5. N:r 11—12. Årg. 6. N:r 1. Sthlm 1913 o. 1914.
- Tidskrift för Postväsendet*. Utg.: ERIK G. LÄNNGE. 1913. N:r 12. Sthlm 1913.
- Tidskrift*, utg. af Juridiska Föreningen i Finland. Årg. 49. Bilaga: Kort redogörelse för Kejsarliga Senatens Justitie-Departements utslag och domar för 1912. (Förra delen.) Hfors 1913.
- Tidsskrift for Retsvidenskab*, utg. af Bestyrelsen for den Stang'ske Stiftelse i Christiania. Aarg. 26. H. 4. Kria 1913.
- Översikt över Riksförsäkringsanstaltens verksamhet under första tioårsperioden 1903—1912*. Särtryck ur Riksförsäkringsanstaltens Berättelse år 1912. Sthlm 1913.
- IDMAN, K. G., *Le Traité de Garantie en droit international*. Hfors 1913.
- SÖDERBERGH, HERMAN, *Nationalism och fredssträfvande*. (Svenska Fredsförbundets skriftserie VII). Lund 1913.

Innehåll:

- P. Fahlbeck**, Departementalreformen. Ännu ett ord.
- Curt Rohtlieb**, Samhället och den enskildes rätt till jordförbättringar.
- Hilding Barkman**, Kritik af det senaste norska förslaget till lag om arbetstvister.
- Litteratur.**
- Strödda meddelanden.**

Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget

 SKÅNE
 Malmö

≡ Samtliga fonder 31/12 1914 ≡
öfver 34,000,000 kr.,

däraf garantifondsförbindelser 10,800,000 kr.

■ ■ ■

Meddelar **brand-** och **lifförsäkringar.**

■ ■ ■

För bolagets lifförsäkringsrörelse gälla nya, af Kungl. Maj:t i Nov. 1910 fastställda grunder, innehärande ytterst tidsenliga och liberala försäkringsvillkor. Bolagets nya prospekt af 1911 innehåller en rikedom på försäkringskombinationer, delvis för vårt land nya, och tillhandahålles på begäran hos bolagets agenter.

■ ■ ■

≡ **Lifräntor** ≡ **Pensioner** ≡